

საქართველოს ეკონომიკის განვითარების ტენდენციები და პერსპექტივები

ნოდარ ჭითაშვილი

ეკონომიკურ მეცნიერებათა
დოქტორი, პროფესორი,
სოფლის მეურნეობის
მეცნიერებათა აკადემიის
აკადემიკოსი

XX საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოს საბჭოთა სოციალისტური ეკონომიკური სისტემის საფუძვლების თვისებრივად შეცვლას ობიექტურ და სუბიექტურ, გარე (ეგ ზოგენურ) და შიდა (ენდოგენურ) ფაქტორთა ერთობლიობა განაპირობებდა.

სოციალისტური ეკონომიკის საბაზრო პრინციპებზე გადასვლის წინაპირობები

როგორც აღვნიშნულა რეფორმებმა, ასევე „პერესტროიკამაც“ სასურველი შედეგი ვერ მოიტანა. მცდელობა, რომ „უფრო მეტი სოციალიზმის“ ფაზაში ქვეყანა გადასულიყო, კრახით დამთავრდა. „პერესტროიკით“ დაწყებული პროცესი მიზანმიმართულად განვითარდა. სახელმწიფოსა და მმართველი პარტიის ლიდერი ბოლომდე მალავდა იმას, რომ მის მიერ შემოთავაზებული გარდაქმნების მიზანი არსებული პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის შეცვლა და არა მისი სრულყოფა იყო. რა თქმა უნდა, სოციალისტური ეკონომიკის საფუძვლებს რადიკალური, მაგრამ ყოველმხრივ გააზრებული, მსოფლიო ეკონომიკის განვითარების თავისებურებათა და თანამედროვე ტენდენციების გათვალისწინებით, თვისებრივად ახალ კონცეპტუალურ და მეთოდოლოგიურ საფუძველზე გარდაქმნა სჭირდებოდა.

საბჭოთა ხელმძღვანელობამ ვერ შეძლო სწორად, დროის მოთხოვნების ადეკვატურად განესაზღვრა სახელმწიფოსა და ეკონომიკის გარდაქმნების სტრატეგია და მისი განხორციელების მექანიზმი. თუმცა, მას ექსტრემალურ პირობებში თვისებრივი გარდაქმნების ისტორიული გამოცდილება ხელისგულზე ედო. მხედველობაში გვაქვს „კლასიკური კაპიტალიზმის ტრანსფორმაცია“, რომელიც განხორციელდა XX საუკუნის 30-იან წლებში „დიდი დეპრესიის“ პერიოდში და აისახა აშშ პრეზიდენტის რუზველტის „ახალ კურსში“. მისი მთავარი აზრი ის იყო, რომ კლასიკურმა კაპიტალიზმმა თავისი გადარჩენისა და შემდგომ სრულყოფისათვის (სტრატეგიის მიზანი) არსებული კაპიტალისტური სისტემის ფუძემდებლურ პრინციპებში („უხილავი ხელი“, მოგების მაქსიმიზაცია) არსებითი ცვლილებები შეიტანა. „უხილავი ხელი“

(საბაზრო თვითრეგულირების მექანიზმი) ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირების მექანიზმებთან დაანწყილა, ხოლო „მოგების მაქსიმიზაციის“ პრინციპი, ნაწილობრივ მაინც, სამართლიანობის საფუძველზე შემოსავლების განაწილების მექანიზმთან „თანაარსებობისთვის“ „აიძულა“ (კომპრომისის, როგორც ასეთის, ყველაზე რადიკალური ფორმა, მაგრამ აუცილებელი თვითგადარჩენისთვის). ე.ი. კლასიკურმა კაპიტალიზმმა განვითარების (სრულყოფის) თვისებრივად ახალი მექანიზმი შექმნა, რომელმაც ქვეყანა უმოკლეს ვადაში (3-4 წელიწადში) კრიზისიდან გამოიყვანა და მსოფლიოს უძლიერეს სახელმწიფოდ აქცია.

საბჭოთა იდეოლოგიას შეუმჩნეველი დარჩა კაპიტალისტურ სისტემაში საკუთრებით ურთიერთობებში მიმდინარე ევოლუციური ცვლილებებიც, რის შედეგადაც განვითარებულ ქვეყნებში ფართოდ დამკვიდრდა საკუთრებისა და მეურნეობრიობის ფორმების პლურალიზმი (ნიშანდობლივია, რომ კერძო საკუთრებაზე დამკვიდრებული ეკონომიკური სისტემა ევოლუციური გზით განვითარების გარკვეულ ეტაპზე გარდაიქმნა შერეულ სისტემად. ამით კაპიტალიზმმა მანევრირების დიდი უნარი გამოავლინა). ყურადღების გარეშე დარჩა მცირე და საშუალო მენარმეობის მსხვილ კორპორაციებთან თანამშრომლობის, კოოპერაციების და სხვადასხვა ტიპის გაერთიანებების ფუნქციონირების ეფექტიანი სისტემა, წარმოების ფაქტორების, სოციალური პასუხისმგებლობის, ეკონომიკისა და სახელმწიფოს ურთიერთდამოკიდებულების სრულყოფის მექანიზმების მნიშვნელობა.

სათანადო შეფასება არ მიეცა შერეული ეკონომიკის ფორმირების ისეთ საბჭოთა გამოცდილებას, როგორიც იყო „ნები“. იგი როგორც კომპრომისული მოვლენა, ფაქტობრივად კლასიკური კაპიტალისტური ეკონომიკის განვითარების ალტერნატივად ჩამოყალიბდა და მოკლე პერიოდში სიცოცხლისუნარიანობა დაამტკიცა. ღრმა მეცნიერული ანალიზის გარეშე დარჩა გერმანული სოციალური მეურნეობის, სკანდინავიური „სოცია-

ლიზმის“, იაპონიის, საფრანგეთის, სამხრეთ კორეის და სხვა ქვეყნების გამოცდილება რეგულირებადი საბაზრო ეკონომიკის ეფექტიანი ფუნქციონირების პრინციპების გამოყენების შესახებ. ჩინეთში მიმდინარე გარდაქმნები ჩაითვალა ჩინეთის ხელმძღვანელობის ახირებად და კოსმეტიკური გარდაქმნების მორიგ ავანტიურად. ეს მაშინ, როცა ჩინეთის ექსპერიმენტი ეყრდნობოდა მკაცრ მეცნიერულ ლოგიკას, 4 მთავარ პრინციპს: საკუთრების და მეურნეობრიობის ფორმების პლურალიზმს, რეგულირების საბაზრო და სახელმწიფოებრივი მექანიზმების შეხამებას, სტრატეგიულ დაგეგმვას და მართვას, ღია ეკონომიკის ფუნქციონირებას.

საბჭოთა კომუნისტურმა იდეოლოგიამ დროსთან ადაპტირების უნარი და ორიენტირები დაკარგა. განსხვავებული შეხედულებანი და მოქალაქეობრივი პოზიციები, საზოგადოების წინაშე მდგარი ამოცანების ალტერნატიული ხასიათი (როგორც ბუნებრივი წესრიგის პირობა) და საკუთრებისა და მეურნეობრიობის ფორმების მრავალფეროვნების (როგორც რეალობის) ეფექტიანობა ვერ გაიცნობიერა. იგი საკუთარ დროში ჩარჩა. საბჭოთა ეკონომიკა, რომელიც „მობილიზაციური ეკონომიკის“ ფუძემდებლურ პრინციპებს ეყრდნობოდა და თავის დროზე პოზიტიური როლი შეასრულა, გლობალიზაციის პრესინგს ვერ გაუმკლავდა და მისი სიცოცხლისუნარიანობის რეალური საფრთხე შეიქმნა.

ასეთ ვითარებაში (გაურკვევლობისა და მერყეობის სიტუაციაში) საბჭოთა საზოგადოებაში ცალმხრივად ყალიბდებოდა აზრი იმის შესახებ, რომ მხოლოდ საბაზრო პრინციპების დამკვიდრება გამოიყვანდა ქვეყანას კრიზისიდან. უზრუნველყოფდა ეკონომიკის ეფექტიანობას. ბევრს იმედი ჰქონდა, რომ ბაზარი იყო „ღვთაებრივი ძალა“ (განმსაზღვრელი იყო დასავლეთის პროპაგანდის ზეგავლენა), რომელიც ეკონომიკურ და სოციალურ რესურსებს (პოტენციალს) სრულად მოიყვანდა მოძრაობაში, შექმნიდა დაბალანსებულ ეკონომიკას. ასეთ პირობებში იმძლავრა საბაზრო ეკონომიკაზე დაუყოვნებლივ გადასვლის სურვილმა, ისე, რომ გააზრებულიც არ იყო თავად პროცესის ფორმა და, მით უმეტეს, მისი შინაარსი, გარემო-პირობები, ფაქტორთა ურთიერთგანპირობებულობის ხასიათი.

ასეთი რთული, თანაც უპრეცედენტო (სოციალისტური ეკონომიკიდან საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლა) ამოცანების შესრულებას უპირველეს ყოვლისა დრო, გარდამავალი პერიოდი, შიდა და გარე ფაქტორების შეჯერებით, მეცნიერულად გააზრებული პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიკურ-ეკოლოგიური განვითარების (მდგრადი განვითარების) სტრატეგია სჭირდებოდა.

საქართველოსთვის საბაზრო ურთიერთობებზე (შესაბამისად ახალ დემოკრატიულ სახელმწიფოზე) გარდამავალი პერიოდი უნდა ყოფილიყო არსებული და მომავალი პოლიტიკურ, სოციალურ-ეკონომიკურ სისტემებს შორის გადებული „ხიდი“, რომელიც ეროვნული ბურჟუაზიის სიმტკიცით შეძლებდა ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ინტერესებით (თუნდაც ეიფორიით გამოწვეული) მოძრაობაში მოყვანილი სხვადასხვა მენტალიტეტის, გამოცდილების, პოტენციალის, ტრადიციების, კულტურულ ფასეულობათა მქონე საზოგადოებრივი ძალების (ჯგუფების) გადაყვანას სრულიად ახალ გა-

რემოში. ასეთი ურთულესი, სპონტანურად დასმული ამოცანების შესრულებისათვის, საზოგადოება მზად არ აღმოჩნდა. არც ფორმირებად, მაგრამ ამბიციურ პოლიტიკურ ძალებს ჰქონდათ რეალური წარმოდგენა, როგორ უნდა განვითარებულიყო ქვეყანა (როგორც შემდგომ გაირკვა, ბევრს ეს პრობლემა არც აწუხებდა).

ეკონომიკის ტრანსფორმაციის სამი მიმართულება

სპონტანურად დაჩქარებულმა სიტუაციამ (საბჭოთა სისტემის კრიზისის დამანგრეველ ფაზაში გადასვლამ) საქართველო ორი საგანგებო და ისტორიული პროცესის ერთდროულად დაწყების აუცილებლობის წინაშე დააყენა, პოლიტიკური დამოუკიდებლობის მოპოვების შანსი დღითიდღე იზრდებოდა. ამასთან, ისიც ცხადი იყო, რომ საჭირო იყო საბაზრო ურთიერთობებზე ეკონომიკის გადაყვანა. ამ პერიოდში ქვეყნის განვითარების სამი ერთმანეთისგან განსხვავებული მიდგომა (პოზიცია) ჩამოყალიბდა. სამივეს მომხრეები და მოწინააღმდეგეებიც არ აკლდა.

პირველი მიდგომა. საბჭოთა კავშირის ხელმძღვანელობამ ქვეყანას შესთავაზა მოდელი (რა თქმა უნდა იმპერიული), რომელიც „პერესტროიკის“ ფილოსოფიას ეყრდნობოდა და გულისხმობდა საბჭოთა იმპერიის (დემოკრატიული გარდაქმნების შემდეგ) საზღვრებში სოციალისტური ეკონომიკის კლასიკურ საბაზრო პრინციპებზე (ე.ი. წმინდა კაპიტალიზმზე, ანუ XX საუკუნის დასაწყისის კლასიკური კაპიტალიზმის მოდელზე გადაყვანას, რომელიც ადამ სმიტის „უხილავი ხელის“ პრინციპით ფუნქციონირებდა).

მეორე მიდგომა არაოფიციალური (არაფორმალური) საზოგადოებრივი ძალების პოზიციას გამოხატავდა და გულისხმობდა სახელმწიფოს დამოუკიდებლობას, საბჭოთა იმპერიის საზღვრებიდან გამოსვლას და ეროვნული ეკონომიკის იმავე პრინციპებით გარდაქმნას, რასაც ითვალისწინებდა „პერესტროიკის“ იდეოლოგია (სახელმწიფო საკუთრების მასობრივი პრივატიზაცია, კოლმეურნეობების, საბჭოთა მეურნეობების ლიკვიდაცია და სხვ.) როგორც ჩანს, პირველი და მეორე მიდგომა ეკონომიკის განვითარების ორიენტაციის თვალსაზრისით, იდენტური აღმოჩნდა და გულისხმობდა კლასიკური კაპიტალიზმის ტრადიციულ მოდელზე გადასვლას.

როგორც შემდგომ გაირკვა, ეს იდენტურობა ეყრდნობოდა დასავლეთის დემოკრატიული ფასეულობების გაგებას, რამაც მოგვიანებით „შოკური თერაპიის“ დოქტრინის სახით ეროვნული ეკონომიკის ტრანსფორმაციის განმსაზღვრელი ფაქტორის როლი შეასრულა.

მესამე მიდგომა გამოხატავდა საქართველოს საბჭოთა ხელისუფლების პოზიციებს და ფაქტობრივად, წარმოადგენდა მის პოლიტიკურ და ეკონომიკურ პლატფორმას. იგი ორივე შემთხვევისთვის (როგორც კონფედერაციულ საფუძველზე გარდაქმნილი საბჭოთა სახელმწიფოს ფუნქციონირების (პროექტი არსებობდა), ასევე საქართველოს პოლიტიკური დამოუკიდებლობის პირობებში ითვალისწინებდა ეროვნული ეკონომიკის თანმიმდევრულად და ეტაპობრივად გარდაქმნას შერეულ, მრავალწყობიან (მრავალსუბიექტიან) ეკონომიკურ

სისტემა. მასში წარმმართველი როლი (სისტემაშემქმნელი ფაქტორი) უნდა შეესრულებინა სახელმწიფოს, შესაბამისი სამართლებრივი, მატერიალური და ორგანიზაციული საფუძვლების შექმნით. აქვე აღვნიშნავთ, რომ შემოთავაზებული პლატფორმის რეალიზაციისათვის საქართველოს მთავრობა არაორდინარული პოლიტიკური, სამართლებრივი და ეკონომიკური ღონისძიებების განხორციელებით თანმიმდევრულად ამზადებდა შესაბამის (ხელსაყრელ) პოლიტიკურ და ორგანიზაციულ საფუძველს. ამასი მკითხველი დარწმუნდება ქვემოთ მოტანილი მასალების (წყაროების) ანალიზით.

„1990 წლის მარტში საქართველოს უმაღლესმა საბჭომ (ხაზგასმით: საბჭოთა ორგანომ) გადადგა უპრეცედენტო ნაბიჯი: 1921 წლის 25 თებერვალს საქართველოში წითელი არმიის შემოსვლას მისცა აგრესიის კვალიფიკაცია, საქართველო აღიარა ოკუპირებულ და ანექსირებულ ქვეყანად და გააუქმა პრაქტიკულად ყველა ძირითადი საკანონმდებლო აქტი, რომელიც 1921 წლის თებერვლის შემდეგ იყო მიღებული, მათ შორის 1921 წლის მაისის სამოკავშირეო ხელშეკრულება. ამის შემდეგ იურიდიულად საქართველო საბჭოთა კავშირის ფარგლებს გარეთ აღმოჩნდა. ეს უნიკალური გადაწყვეტილება იმას ნიშნავდა, რომ საქართველოს საბჭოთა ხელისუფლებამ თავისი წვლილი შეიტანა დამოუკიდებლობის აღდგენის საქმეში. ამაზე ისიც მიუთითებს, რომ ამ აქციას წინ უსწრებდა ხელისუფლების თანმიმდევრული ნაბიჯების მთელი სერია: საქართველოს რესპუბლიკის კონსტიტუციაში შეტანილ იქნა შესწორებები, რის შედეგად ერთ-ერთი მუხლი განმარტავდა, რომ საქართველოს სსრ არის სუვერენული სახელმწიფო, რომელსაც აქვს საბჭოთა კავშირის შემადგენლობიდან გასვლის წმიდათანმიმდევრული უფლება, ხოლო ამ უფლების ნებისმიერი შეზღუდვა ცენტრის მხრიდან ნიშნავს ქვეყნის ავტომატურად გასვლას საბჭოთა კავშირიდან. იგივე შესწორებები აღიარებდნენ საქართველოს კანონების უზენაესობას საკავშირო კანონების წინაშე.

რა კვალიფიკაცია შეიძლება მიეცეს მთელ ამ ისტორიას? მხოლოდ ერთი: საბჭოთა საქართველოს ქართველობა – ერთიანად – ეროვნული სუვერენიტეტის მატარებელი ძალა იყო (უსამართლობა და დანაშაული იქნება, თუ ვინმე სერიოზულად ფიქრობს ამ ნიშნით მის დიფერენცირებას). ის ისეთივე ძალა იყო, როგორც მისი წინამორბედები, და შესაფერის დროს უცდიდა, რათა სუვერენობის ისტორიულად ჩამოყალიბებული უნივერსალური თვისება აემოქმედებინა.²

ცნობილი მეცნიერისა და დიპლომატის მიერ წარმოდგენილ დოკუმენტალურად არგუმენტირებულ მოსაზრებებს არა მხოლოდ ვიზიარებ და მხარს ვუჭერ, არამედ ვადასტურებ, როგორც აღნიშნული გადაწყვეტილებების მიღების უშუალო მონაწილე. აღნიშნული გადაწყვეტილებით საქართველოს საბჭოთა ხელი-

სუფლებამ ფაქტობრივად მოამზადა ქვეყნის სრული სუვერენიტეტის თანამედროვე სამართლებრივი სტანდარტებით აღდგენა-გაფორმების პოლიტიკური და იურიდიული საფუძველი.

1990 წელს საბჭოთა საქართველოს უმაღლესმა საბჭომ განიხილა მინისტრთა საბჭოს მიერ ინიცირებული კანონ-პროექტი (შედგა პირველი მოსმენა) საქართველოს ეკონომიკური სუვერენიტეტის შესახებ.

გარდა ამისა, მთავრობამ განახორციელა რიგი ღონისძიებები, კერძოდ, საწარმოო კოოპერატივების განვითარების, გლეხობისთვის მიწის დამატებითი ფართობების გამოყოფის, საიჯარო ურთიერთობების განვითარების, მთის ზონაში (ადგილობრივი პირობების გათვალისწინებით) გლეხური (ფერმერული) მეურნეობების შექმნის შესახებ. მნიშვნელოვნად გაიზარდა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციაზე შესასყიდი სახელმწიფო ფასები (მაგალითად, 1990 წელს ყურძნის სახელმწიფო შესასყიდი ფასი 55 კაპიკიდან 1 მანეთამდე გაიზარდა. 1989-1990 წლებში საქართველოს მთავრობამ საკავშირო ორგანოების კუთვნილი თანხა ადგილზე განსაკუთრებული მნიშვნელობის ღონისძიებების დაფინანსებას მოახმარა. მაგალითად, 1990 წელს მეცნიერებათა აკადემიას დამატებით გამოეყო 10 მლნ. მანეთი, ქართულ ფილმს – 9.5 მლნ., ახალი კინოსტუდიის შექმნისთვის – 3 მლნ. მანეთი. ინვალიდი ბავშვების სამკურნალო დაწესებულების მშენებლობისათვის 1 მლნ. მანეთი. საერთოდ, სოციალურ-კულტურული ღონისძიებებისთვის სახელმწიფო ბიუჯეტს ზემოთ გამოყოფილი იყო 146 მლნ. მანეთი.

აჭარის მთიან ზონაში (კერძოდ, შუახევის რაიონში) სტიქიური მოვლენების შედეგად (მეწყერული პროცესები) ადამიანები დაიღუპნენ, ასეულობით ადამიანმა სახლ-კარი დაკარგა. საჭირო გახდა მოსახლეობის სხვადასხვა რეგიონებში ჩასახლება. ახალქალაქსა და ბოგდანოვკაში გადაწყდა 1000 ოჯახის დასახლება. (პერსპექტივაში გადაწყვეტილი იყო 5000 ოჯახის დასახლება, რაც მომავალში რეგიონში თვისებრივად შეცვლიდა დემოგრაფიულ სიტუაციას), ასევე, ლეჩხუმიდან ასეულობით ოჯახი ქვემო ქართლის ზონაში დასახლდა. განსახლების პრობლემა განსაკუთრებული სიფრთხილით წყდებოდა. ყველა მათ, ვინც სხვაგან ჩასახლდა, ადგილზე შეუწარმუნდათ საკარმიდამო ნაკვეთები, სამეურნეო ნაგებობები, რომელთა გამოყენება შეიძლებოდა. ასეთ მიდგომას არა მხოლოდ მორალური (ნათესაობითი კავშირების შენარჩუნება და სხვ.), არამედ სოციალურ-ეკონომიკური მნიშვნელობაც ჰქონდა (რეგიონთაშორისი კავშირების გაღრმავება) და სრულად შეესაბამებოდა მოსახლეობის გეგმაზომიერი გაადგილების მიზნებს.

1989 წელს რესპუბლიკაში კაპიტალურმა დაბანდება (შესადარ ფასებში) შეადგინა 3 მლრდ მანეთი.³ ექსპლუატაციაში გადაეცა 1771 ათასი მ² საცხოვრებელი ფართი, წარმოებულ იქნა 12 მლრდ 268 მლნ მანეთის სამრეწველო პროდუქცია (შესადარ ფასებში). სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოებამ (შესადარ ფასებში) გადააჭარბა 3 მლრდ მანეთს. ელექტროენერგიის წარმოებამ მიაღწია 14.6 მლრდ კვსთ-ს, გაზის მოხმარებამ 5 მლრდ მ³ შეადგინა. სახელმწიფო

3 საქართველოს სსრ სტატისტიკის სახელმწიფო კომიტეტი, საქართველო ციფრებში 1988 წელს. თბ. 1989, გვ. 4, 94.

1 ვრცლად ნ. ჭითანავა. „პოლიტიკურად, ეკონომიკურად ძლიერი საქართველოსთვის“ გაზეთი „კომუნისტი“ 1990, 28 ივლისი. ნ. ჭითანავა. „ამოცანა ურთულესი, პასუხისმგებლობა – საგანგებო“, გაზეთი „კომუნისტი“, 1990 წ. 5 ოქტომბერი. ნ. ჭითანავა, გარდამავალი პერიოდის სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები, თბ. 1997.

2 აპოლონ სილაგაძე. ქართული იდეა. გამომცემლობა „უნივერსალი“. თბილისი. 2010. გვ. 56-57.

ბიუჯეტის შემოსავლებმა გადააჭარბა 4,5 მლრდ მანეთს. მოსახლეობის ანაზღაურებმა 7 მლრდ მანეთს მიაღწია. თუ გავითვალისწინებთ, რომ გაეროსა და საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ინფორმაციით მშპ დეფლირებით გაანგარიშებული პარიტეტი 2008-1990 წლებს შორის შეადგენდა: 100 მანეთი=225,4 ლარს,¹ მაშინ ანაზღაურების ზემოთ დასახელებული მოცულობა (7 მლრდ) ფაქტობრივად შეადგენდა 15,4 მლრდ ლარს, ანუ 2012 წლის საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტზე 2,2-ჯერ მეტს. ხოლო მაშინდელი ინვესტიციების მოცულობა შეეფარებოდა 2008 წლის 6 მლრდ ლარს. 1990 წელს ქვეყნის ძირითადი ფონდების ღირებულებამ 40 მლრდ მანეთს გადააჭარბა, ნიშანდობლივია, რომ საქართველოში მიღწეული იყო განათლების, მეცნიერების, კულტურის განვითარების მაღალი დონე. 1989 წელს ფუნქციონირებდა 153 სამეცნიერო დაწესებულება, რომელშიც მოღვაწეობდა 30 ათასამდე კაცი. მათ შორის მეცნიერების 1387 დოქტორი. 1989 წელს ყოველ 1000 კაცზე უმაღლესი და საშუალო განათლება ჰქონდა 877, მათ შორის უმაღლესი განათლებით იყო 151 კაცი. 1989-90 სასწავლო წელს სწავლების ყველა სახეობის მიხედვით სწავლობდა 1445,2 ათასი კაცი. საინტერესოა ისიც, რომ ამავე წელს მუზეუმებში დამთვალიერებელთა რაოდენობამ 8 მლნ კაცი შეადგინა, ხოლო თეატრებში დასწრებათა რიცხვმა – 2 მლნ. 778 ათასი კაცი. ნიშანდობლივია, რომ 1989 წელს საშუალო დღიურმა მოხმარებამ შეადგინა 2669 კილოკალორია (ინგლისში – 2796, გერმანიაში – 2798, იაპონიაში – 2378, აშშ – 3080 კილოკალორია). ქართული წიგნი მილიონობით ეგზემპლარობით გამოდიოდა. ყოველივე ეს ადასტურებს იმას, რომ საქართველო იმ პერიოდში საშუალო განვითარების დონის ქვეყნების ჯგუფს მიეკუთვნებოდა, ხოლო განათლების, მეცნიერებისა და კულტურის განვითარების თვალსაზრისით, თანამედროვე ყველაზე მეტად განვითარებულ ქვეყნებს.

ეს დიდი მარაგნაკეთი მოსალოდნელი პოლიტიკური და ეკონომიკური გარდაქმნების მყარი მატერიალური და ორგანიზაციული საფუძველი იყო.

ეკონომიკის ტრანსფორმაციის ძირითადი ეტაპები და ტენდენციები

1990 წლის 28 ოქტომბრის მრავალპარტიული არჩევნების შედეგად ქვეყანაში შეიქმნა ეიფორიული მდგომარეობა, რასაც, როგორც ობიექტური, ასევე სუბიექტური ფაქტორებიც განაპირობებდნენ. ერთი მხრივ, საზოგადოების საერთო ამალგებული განწყობა მიანიშნებდა, რომ შესაძლებელი იყო ერის კონსოლიდაციის რეალური წინაპირობების შექმნა. მეორე მხრივ, საქართველოს წინაშე პრაქტიკულად დადგა ურთულესი ამოცანა: საზოგადოებრივ-პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიკური და ორგანიზაციულ-მმართველობითი თვალსაზრისით, ახალი ტიპის დემოკრატიული სახელმწიფოს შექმნა და ადეკვატური ეკონომიკური სისტემის ფორმირება. ეს მოითხოვდა ერის მატერიალური და სულიერი პოტენციალის (რომელიც მთვლემარე მდგომარეობიდან გამოდიოდა) მაქსიმალური ეფექტიანობით ამოქმედ-

ბას, ქვეყნის ინტერესების ერთიანი ნებისადმი დაქვემდებარებას, საზოგადოების სტრატეგიული მიზნების რელიზაციისთვის მობილიზებას, განსხვავებული შეხედულებების საზოგადოებრივ ძალებთან გონივრულ კომპრომისს, საგარეო პოლიტიკაში მთავარისა და მეორეხარისხოვანის (დროებითი კომპრომისის) სწორად განსაზღვრას, მეცნიერულად გააზრებული პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიკური სტრატეგიის (ტაქტიკის) სათანადო მექანიზმების ფორმირებას. ეს ურთულესი ამოცანა ახალი პოლიტიკური ძალისგან მოითხოვდა საზოგადოებრივი პროცესების ღრმა ცოდნას, დიდ გამჭრიახობას. რაც მთავარია, მოზღვა-ვებული ეროვნული ენერგიის დროულად და სწორი კალაპოტით წარმართვას.

ზეიად გამსახურდიას (პიროვნულად) და ბუნებრივია, მის გუნდს (რომელსაც საზოგადოება არც იცნობდა), მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილის მხარდაჭერა ჰქონდა. ეს დადასტურდა 1991 წლის საპრეზიდენტო არჩევნებზე. სულ ცოტა ხანში კი განხეთქილება ჩამოვარდა ხელისუფლებაში მოსულ პოლიტიკურ ძალებს შორის, რამაც მომავლენიანი დარტყმა მიაყენა საქართველოს მომავალს. პირადად ამბიციებმა იმძლავრა. პოლიტიკურ ჯგუფებს შორის განხეთქილება დაპირისპირებაში გადაიზარდა, თანაც უკიდურესი ფორმებით. საზოგადოების ე.წ. აქტიური ნაწილი ზეიად გამსახურდიას მთავრობას კონფრონტაციისკენ აქეზებდა. ნაცვლად იმისა, რომ საზოგადოებაში ერთიანობა დაეცვათ, პროცესები კონსენსუსის გზით წარმართათ, ინტელიგენციის ყველაზე რადიკალური ჯგუფები მოითხოვდნენ რუსეთთან ომის ოფიციალურად გამოცხადებას, რუსეთისთვის ეკონომიკურ ბლოკადას, „წითლებსა“ და „თეთრებს“ შორის შეურიგებელ ბრძოლას, კომუნისტებისთვის ნიურნბერგის პროცესის მოწყობას, საქართველოს პოლიტიკური და ეკონომიკური საფუძვლების „ბუღდოზერით“ მოსწორებას და სხვ. ასეთი ზეწოლა, რა თქმა უნდა, ხელს უწყობდა ესკალაციას, ამკვიდრებდა უნდობლობას, ამზადებდა ხელსაყრელ პირობებს „შადიმანიზმის“ აღზევებისთვის. ოპოზიციის ქმედების აგრესიული ხასიათი, რომელმაც მეტნაკლებად დააჩქარა ხელისუფლებაში მისი მოსვლა, ბუმერანგით დაუბრუნდა მასვე და გამოუცდელი ხელისუფლება ყოველმხრივ ალყაშემორტყმული აღმოჩნდა. სამწუხაროდ იგი სასიკვდილოდ, უპირველესად თანაგუნდელებმა გაიმეტეს.

უზენაესმა საბჭომ მიიღო ყოვლად გაუმართლებელი გადაწყვეტილება კომუნისტი დეპუტატების დათხოვნის შესახებ.² საზოგადოება გაიხლიჩა, ეროვნული ენერგია

2 ამ ისტორიული გაკვეთილიდან (შეცდომიდან) შესაბამისი დასკვნები არ გაკეთებულა. უფრო მეტიც, 2011 წელს საქართველოს პარლამენტმა მიიღო ე.წ. თავისუფლების ქარტია, რომელიც არა მხოლოდ არასამართლიანია, არამედ, ხელოვნურად შეითხზნო პრეტენზიებს ეყრდნობა, ბრმად ასრულებს „დამოკლეს მახვილის“ როლს და საქართველოს გამთლიანებას აბსოლუტურად გამორიცხავს. პარლამენტის საბედისწერო შეცდომა შემთხვევითი არ არის. სამწუხაროდ, „კლასობრივი ბრძოლის“ თეორიით ნასაზრდოები, მაგრამ რაფინირებული (დემოკრატიის შენიღებული ფორმით) „ბასრი იარაღი“ მოხერხებულად გამოიყენება ქვეყნის ინტერესების საზიანოდ.

1 იოსებ არჩვაძე, ირაკლი არჩვაძე. მსყიდველობითი უნარიანობის პარიტეტი ქართულ ლარსა და საბჭოთა მანეთს შორის. თბ. 2010. გვ. 23.

ცალკეული პოლიტიკური ჯგუფების ამბიციებში გაიფანტა, ქვეყნის დამოუკიდებლობის პათოსიც თითქმის ჩაკვდა, მერმისის ჯანსაღი მარცვლისთვის ნოყიერი ნიადაგი ვერ მომზადდა. ქვეყანა სარეველამორეულ ყანას დაემსგავსა. ასეთი რამ ერის ცხოვრებაში შეიძლება მოხდეს, მაგრამ იგი მხოლოდ დროებითი მოვლენა უნდა იყოს და არა ხანგრძლივი პერიოდის თავისებურება. ქვეყნის პრეზიდენტი მრავალმხრივ (როგორც გარედან, ასევე შიდა) იზოლაციაში აღმოჩნდა. საზოგადოებაში წონასწორობის აღდგენისთვის პროფესიონალების (მათ შორის კომუნისტების) მოწვევის მცდელობა ფაქტობრივად დაგვიანებული იყო. შეცდომა იყო ხელისუფლებაში მოსვლისთანავე არსებული სახელმწიფო სტრუქტურების გაუზარებელი რეორგანიზაცია, კომპეტენტური კადრების მასობრივი დათხოვნა, საზოგადოების სხვადასხვა ჯგუფებს შორის ხელოვნურად შექმნილი დაპირისპირება და სხვ. ეროვნული ფენომენის დაშლის, სამწუხაროდ, შეუქცევადი პროცესი დაიწყო.

სამართლიანობა მოითხოვს ითქვას, რომ ზვიად გამსახურდიამ 1991 წელს წამოაყენა ქვეყნის (ეკონომიკის) განვითარებაში კონვერგენციული მიდგომის (პრინციპების) გამოყენების მიზანშეწონილობის საკითხი. ეს ფაქტობრივად ნიშნავდა თანამედროვე მიდგომებით და არა ცალკეული „იზმების“ გავლენით ჩამოყალიბებული დოგმებით ქვეყნის სტრატეგიულ განვითარებას. იმ დროისთვის ასეთი პოლიტიკურ-თეორიული მიდგომა (მსოფლმხედველობითი პოზიცია) ობიექტურიც იყო და პრინციპულიც. სამწუხაროდ, სამხედრო გადატრიალებით (მისი უკიდურესი ფორმით) ზვიად გამსახურდიას მთავრობა დაამხეს. საქართველომ ხელიდან გაუშვა ისტორიული შანსი და ობიექტურად ჩამოყალიბებული შესაძლებლობა კოალიციურ საწყისებზე (ეროვნული კომპრომისი – თანხმობა) ჩამოყალიბებულიყო სახელმწიფო და საზოგადოებრივი სტრუქტურები და თანდათანობით, ეტაპობრივად, გამკლავებოდა დროით ნაკარნახევ სიძნელეებს და წარმატებით აეშენებინა ქვეყნის მომავალი.

სამხედრო გადატრიალების შემდეგ მოსულმა „დროებითმა მთავრობამ“, სპონტანურად შექმნილ რევანშისტულ ძალებზე დაყრდნობით, დააჩქარა კერძო კაპიტალისტურ ეკონომიკაზე (ტრადიციული მოდელი) ეროვნული მეურნეობის გადასვლის პროცესი. სამინისტროები უფუნქციო სტრუქტურებად გარდაიქმნა. ტრანსფორმაციის რთული პროცესი თვითდინებით წარიმართა, სახელმწიფო და ეროვნული ინტერესების ჩანაცვლება მოხდა პირადული და ჯგუფური ინტერესებით, შეიქმნა ეროვნული სიმდიდრის ძარცვის, კულტურულ-ფასეულობათა დაკნინების, პიროვნულ ღირსებათა შელახვის (სიცოცხლის ხელყოფის, სიღატაკის) გარემო. ამას მოყვა ეთნოკრიზისები და ქვეყანა სამოქალაქო დაპირისპირებაში აღმოჩნდა. შეიქმნა ქვეყნის ტერიტორიის დაკარგვის წინაპირობებიც.

ამრიგად, საქართველოს ეკონომიკის განვითარების თვისებრივად ახალი ეტაპი საზოგადოების დაბნეულობის, სამოქალაქო დაპირისპირების, კრიმინალური აზროვნების აღზევების პროცესით დაიწყო. თუ როგორ განვითარდა იგი, როგორი მასშტაბები

მიიღო, ეკონომიკამ როგორი ტრანსფორმაცია განიცადა, როგორია ეროვნული ეკონომიკის ამჟამინდელი მდგომარეობა ობიექტურ ანალიზს საჭიროებს.

პოსტსოციალისტურ პერიოდში საქართველოს ეკონომიკის განვითარების (ტრანსფორმაციის) ერთმანეთისგან გარკვეულწილად განსხვავებული 4 ძირითადი ეტაპი შეიძლება გამოვყოთ: ესენია: I ეტაპი – 1991-1995 წლები, II ეტაპი – 1996-2003 წლები, III ეტაპი – 2004-2012 წლები და IV ეტაპი – 2013 წლიდან.

განვიხილოთ ეტაპების სოციალურ-ეკონომიკური თავისებურებანი და ტრანსფორმაციული პროცესების ძირითადი მიმართულებები, ნიშნები და ტენდენციები.

I ეტაპზე მიზანმიმართულად დაიწყო მემკვიდრეობით მიღებული ქვეყნის პოლიტიკური, ეკონომიკური და ორგანიზაციული სტრუქტურების (ინსტიტუტების) მყისიერი დაშლა-დანგრევა (და არა დემონტაჟი). ქაოსის პირობებში მკვეთრად დაეცა მშპ-ს მოცულობა. 1994 წელს მან შეადგინა რეფორმადელი პერიოდის მშპ-ს მხოლოდ 27,8%. ამავე პერიოდში კატასტროფულად დაეცა: სამრეწველო პროდუქციის წარმოება (85 პროცენტული პუნქტით), სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოება (2-ჯერ), კაპიტალური დაბანდება (97,2 პროცენტული პუნქტით), ტვირთბრუნვის მოცულობა (67 პროცენტული პუნქტით) და ა.შ.¹

წარმოების მკვეთრად დაცემისას ე.წ. ლიბერალური ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის განხორციელებამ საფინანსო მეურნეობის სრული მოშლა გამოიწვია. 1993 წლის მეორე ნახევრიდან 1994 წლის ოქტომბრამდე ინფლაციის ტემპი საშუალოდ თვეში შეადგენდა 60-70%-ს. გაუფასურდა ეროვნული ბანკის კუპონი, რომელიც 1993 წლის პირველ ნახევარში იყო შემოღებული.

1993-1994 წლებში ქვეყანას დამტკიცებული ბიუჯეტი არ ჰქონდა. 1994 წლის შემოდგომაზე 1 აშშ დოლარი ოფიციალურად 2,5 მლნ. კუპონი ღირდა. ამავე წელს ინფლაციის დონე 7380%-ს შეადგენდა. საშუალო ხელფასი თვეში 1,5 აშშ დოლარი, ხოლო პენსია – 10 აშშ ცენტის ეკვივალენტი იყო.²

სამომხმარებლო საქონელზე ფასები და ტარიფები გაიზარდა საშუალოდ წლების მიხედვით: 1992 წელს – 25-ჯერ, 1993 წელს – 92-ჯერ, 1994 წელს – 120-ჯერ, ხოლო 1995 წელს – 57%-ით. პარალელურად მოსახლეობის ფულადი შემოსავლები გაიზარდა 1992 წელს – 3,4-ჯერ, 1993 წელს – 16-ჯერ, 1994 წელს – 38,6-ჯერ, 1995 წელს – 4,5-ჯერ.³

1 ნ. ჭითანავა. გარდამავალი პერიოდის სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები. 1997. გვ. 47. ნიშანდობლივია, რომ 1994 წლის ეკონომიკური მაჩვენებლები საქართველოში პირველად მიღწეული იყო: მრეწველობაში – 40 წლის წინ (1954 წელს), სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოებაში – 49 წლის წინ (1945 წელს), კაპიტალურ დაბანდებაში 35 წლის წინ (1959 წელს), ტვირთბრუნვაში (რკინიგზის ტრანსპორტით) 54 წლის წინ (1940 წელს).

2 რ. ასათიანი. საქართველოს ეკონომიკა. ახალი ეპოქა. თბ. 2009. გვ. 65.

3 საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების 1996-2000 წლების ინდიკატური გეგმა. 1995.

მძიმე შედეგები შეიქმნა ეთნიკური კონფლიქტების გამო. იმდროინდელი (არასრული) მონაცემებით, ნგრევის და ხანძრის შედეგად მიყენებული ზარალი დაახლოებით 3 მლრდ ლარს შეადგენდა. მარტო აფხაზეთში ომის შედეგად მიყენებული ზარალი თითქმის 2 მლრდ ლარია. ქ. თბილისში სამომარი მოქმედებების შედეგად ზარალის თანხა 33 მლნ ლარს შეადგენს. ქალაქში უზინაოდ დარჩა 311 ოჯახი. სამეგრელოში მიყენებული ზარალი 78 მლნ. ლარია.¹ ასევე დიდი ზიანი მიადგენს ეკონომიკას სტრუქტურულ მოვლენებმა.

საბაზრო ურთიერთობებზე გარდამავალ პერიოდში განსახელმწიფოებრიობა, პრივატიზაცია ცენტრალური პრობლემა იყო. პრივატიზაცია პოსტ-სოციალისტურ ქვეყნებში მოიაზრებოდა როგორც ინსტიტუციური გარდაქმნების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფორმა, რომელსაც უნდა გამოეწვია საზოგადოებრივ ფასეულობათა ღრმა ცვლილებები, ხელი უნდა შეეწყოთ თვისებრივად ახალი ტიპის სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის ჩამოყალიბებისთვის.

პრივატიზაცია საქართველოში დაიწყო 1993 წლის მარტიდან. „მეტად რთულ პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და სოციალურ ვითარებაში. არ იყო სრულყოფილი საკანონმდებლო ბაზა. მძიმე კრიმინოგენური ვითარება და სამომარი მოქმედება, მრეწველობისა და ტრანსპორტის პარალიზება, მწვავე ენერგეტიკული კრიზისი, მოშლილი საფინანსო-საკრედიტო სისტემა, დაუძლეველი სირთულეები რესპუბლიკის გარეთ ანგარიშსწორების სფეროში საკუთარი ვალუტის არარსებობის პირობებში, ეროვნული კუპონის ჰიპერინფლაცია და ფულის ნიშნების მძაფრი ნაკლებობა, სათანადო გამოცდილებისა და კვალიფიციური კადრების დეფიციტი – ყოველივე ეს თითქმის გადაუჭრელ პრობლემებს აყენებდა რეფორმების გზაზე. ამ გარემოებებს არ შეიძლება თავისი უარყოფითი ზეგავლენა არ მოეხდინა პრივატიზების პროცესებზე, რამაც იჩინა კიდევ თავი იმ დარღვევებისა და ნაკლოვანებების სახით, რაც დაშვებულ იქნა ამ პერიოდში.²

პრივატიზაციის პირველ ეტაპზე (1992 წლიდან) განხორციელდა ე.წ. მცირე პრივატიზაცია. იგი მოიცავდა მომსახურების სფეროს მცირე საწარმოებს. 1992 წლიდან დაიწყო მცირე ჰესების პრივატიზაცია (დასრულდა 1995 წელს). სულ გაიყიდა 14 ჰესი. მათი საერთო სიმძლავრე შეადგენდა მთლიანი ენერგო სისტემის 2%-ს, გამოუმუშავებული ელექტროენერგია – 1,85%, ძირითადი კაპიტალის ღირებულება – 1%-ს.³

ამ ეტაპზე ქვეყანაში შეიქმნა ეკონომიკის კრიმინალიზაციის ხელშემწყობი პირობებიც, მომძლავრდა გენეტიკური „შადიმანიზმი“, როგორც ლალაზზე აღმოცენებული მსოფლმხედველობა და ახალ სიტუაციაში იგი ძალმომრეობაზე დაყრდნობით ფაქტობრივად იქცა ქვეყნის პოლიტიკური ცხოვრების „რეგულირების“ განმსაზღვრელ ძალად.

ყოველივე ზემოთ აღნიშნულმა განაპირობა ეროვნული ეკონომიკის სისტემურ კრიზისში შესვლა. რაც ამ ეტაპის მკაფიოდ გამოკვეთილი თავისებურებაა.

1 იქვე, გვ. 41.

2 საქართველოში სახელმწიფო ქონების პრივატიზაციის საკითხები. თბ. 1996. გვ. 16.

3 დემურ ჩომახიძე. საქართველოს ენერგეტიკული უსაფრთხოება. თბ. 2003. გვ. 347.

1994 წელს ანტიკრიზისული პროგრამის მიღებით, 1995 წელს ეროვნული ვალუტის – ლარის ამოქმედებით, ინფლაციური პროცესების რეგულირებით, რაც მთავარია, 1995 წელს ქვეყნის ახალი კონსტიტუციის მიღებით, რომელმაც ეროვნული ეკონომიკის სოციალური ორიენტაცია სწორად განსაზღვრა, მკაცრი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკით, ინდიკატური დაგეგმვით, როგორც განვითარების რეგულირების მეთოდის (ინსტრუმენტის) გამოყენებით, თავად ფორმირებადმა სახელმწიფომ ეკონომიკის გაჯანსაღების (უფრო სწორად გამოცოცხლების) გარკვეული პოზიტიური ფონი შექმნა. ეს მოვლენა (პროცესი) ქვეყნის განვითარების თავისებურებაა და ტენდენცია.

გარდაქმნების მეორე ეტაპისათვის (1996-2003 წლები) დამახასიათებელი იყო მშპ ზრდის შედარებით მაღალი ტემპები⁴, საბაზრო სისტემის მატერიალური და ორგანიზაციულ-სამართლებრივი საფუძვლების მომზადება, მსოფლიო ინტეგრაციულ პროცესებში ქვეყნის ეკონომიკის მონაწილეობის გაფართოება, საერთაშორისო ეკონომიკურ და ფინანსურ სტრუქტურებთან მჭიდრო ურთიერთობათა დამყარება, საქართველოს ემო-ში მიღება (1999), ეროვნული ეკონომიკის სოციალური ორიენტაცია.

1988 წლის მიმართ 1996 წელს სამრეწველო პროდუქციის წარმოებამ შეადგინა მხოლოდ 14,2%.

ეს მაშინ, როცა ამავე პერიოდში დსთ ქვეყნებში სამრეწველო პროდუქციის წარმოების მაჩვენებლები შეადგენდა: უზბეკეთში – 106%-ს, თურქმენეთში – 81%-ს, ბელორუსში – 63%-ს, უკრაინაში – 55%-ს, ყაზახეთში – 48%-ს, სომხეთში 48%-ს, რუსეთში – 47%-ს, მოლდოვაში – 44%-ს, აზერბაიჯანში – 41%-ს, ყირგიზეთში – 39%-ს, ტაჯიკეთში – 38%-ს.⁵

ამავე პერიოდში სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოებამ შეადგინა 1988 წლის 59%.⁶

ამ პერიოდში საწარმოების 80% არ მუშაობდა. ძირითად კაპიტალში ინვესტიციების წილი შეადგენდა 9,6%-ს. ჩამოყალიბდა ქონებრივად მკვეთრად დიფერენცირებული საზოგადოება. სოციალური სამართლიანობის ლოზუნგზე აგებული საბჭოთა მონოპოლია შეიცვალა კლანურ ინტერესებზე აგებული კაპიტალისტური მონოპოლიით.⁷

1996 წელს მოსახლეობის 1% ფლობდა ეროვნული სიმდიდრის 1/3 ნაწილს, დაგროვილი საშინაო ქონების 25-30%-ს, მოსახლეობის უმდიდრესი 10% წილად მოდიოდა ფარული პრივატიზების 9-10%, „ღია“ პრივატიზების 35-40%, მიმდინარე შემოსავლების 35%. კერძო და აქციონერულ საკუთრებაში გადასული ძი-

4 სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ინფორმაციით დასტურდება, რომ მშპ ზრდის ტემპებმა შეადგინა წინა წელთან შედარებით 1996 წელს – 111,2%, 1997 წელს – 110,8%, 2000 წელს – 101,8%, 2001 წელს – 104,2%, 2002 წელს – 105,5%, 2003 წელს – 111,1%, 2003 წელს მშპ მოცულობამ 1990 წლის მაჩვენებლის 46,8% შეადგინა.

5 გაზეთი „ნეზავისიმია გაზეთი“. 1996 წლის 22 ნოემბერი.

6 ვრცლად ნ. ჭითანავა. გარდამავალი პერიოდის სოციალ-ეკონომიკური პრობლემები. თბ. 1997. გვ. 327-329.

7 რ. ასათიანი. საქართველოს ეკონომიკა. თბ. 2009.

რითადი ფონდების – 70-75%.¹ აღზევდა „ჩრდილოვანი ეკონომიკა და კორუფცია“.² აღსანიშნავია, რომ 1998 წლის მსოფლიო ფინანსურმა კრიზისმა მნიშვნელოვნად შეაფერხა ეკონომიკური განვითარება (1998 წელს წინა წელთან შედარებით მშპ ზრდის ტემპი 3%-ით დაეცა).

ოფიციალური სტატისტიკით, 1996 წლის ივლისში დასრულდა საწარმოთა პრივატიზაციის პირველი ეტაპი. მან მოიცვა სამი სფერო: ბინების პრივატიზაცია, მცირე პრივატიზაცია და სავაუჩერო პრივატიზაცია.

1996 წლის 1 ნოემბრის მონაცემებით, შრომით კოლექტივებზე შეღავათების, ქვეყნის მოსახლეობაზე ვაუჩერების (30 აშშ დოლარის ეკვივალენტის ნომინალური ღირებულების ვაუჩერი მოსახლეობის ერთ სულზე) და საცხოვრებელი ბინების უფასო პროვატიზების სახით გაიცა 405,5 მლნ. აშშ დოლარის ეკვივალენტური აქციები, ვაუჩერები და ქონება (სულ დარიგებული იყო 4 264 541 საპრივატიზებო ბარათი).³

1997 წლის ჩათვლით სახელმწიფო ქონების პრივატიზაციის შედეგად მიღებული იყო 336,6 მლნ. აშშ დოლარის ეკვივალენტური თანხა, ხოლო 1998 წელს ნულოვან აუქციონზე პრივატიზებიდან შემოსულმა თანხებმა შეადგინა 26 მლნ. ლარი. 1998 წლის 9 თვეში სახელმწიფო სექტორში შეიქმნა მთლიანი სამრეწველო პროდუქციის 61,1%, ხოლო არასახელმწიფო სექტორში – 38,9%. ამ პერიოდში ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმების (საბაზრო სუბიექტების) მიხედვით თანაფარდობა შემდეგნაირად ჩამოყალიბდა: სოლიდური პასუხისმგებლობის საზოგადოება – 0,3%, შპს – 30,7%, სააქციო საზოგადოება – 2,5%, კოოპერატივი – 1,2%, ინდივიდუალური საწარმო – 47,3%, ფონდი – 0,1%, სახაზინო საწარმო – 3,2%, სხვა დანარჩენი – 11,2%. პრივატიზაციის პროცესში მონაწილეობა მიიღო 50 უცხოურმა ფირმამ. მათი მონაწილეობით იმ პერიოდში ფუნქციონირებდა 150 საწარმო. აღსანიშნავია, რომ პრივატიზებული საწარმოები იმ პერიოდში იყენებდნენ სიმძლავრეების მხოლოდ 10-15%.⁴

1997 წლის აპრილისთვის კერძო საკუთრებაში გადაცემული იყო სასოფლო-სამეურნეო სავარგული 870 ათასი ჰა (29,5%), სახნავი – 750 (61,5%), მრავალწლიანი ნარგავები – 271 ათასი ჰა (81,5%), ნასვენ მიწები 10 ათასი (6%), სათიბი – 73 ათასი (54%), საძოვარი – 100 ათასი ჰა (6%).⁵

1998 წლის 1 აპრილის მდგომარეობით, სოფლად მცხოვრებ 693,4 ათას კომლს საკუთრებაში ჰქონდა

1 იოსებ არჩვაძე. ეკონომიკა და დრო. თბ. 2000. გვ. 63-64.

2 ფარულმა ეკონომიკამ 60%-ს გადააჭარბა. ჟანმრთელობის სფეროში 75-80%-ს მიაღწია. ვრცლად როზეტა ასათიანი. საქართველოს ეკონომიკა. თბ. 2009. გვ. 70

3 ვრცლად ნოდარ ჭითანავა. გარდამავალი პერიოდის სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები. თბ. 1997. გვ. 124-136.

4 ვრცლად ნოდარ ჭითანავა. გარდამავალი პერიოდის სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები. II ნაწილი. 1999. გვ. 12.

5 თ. კუნჭულია. საქართველოს სოფლის მეურნეობის საბაზრო ეკონომიკაზე გადაყვანის პრობლემები. 1997. გვ. 103.

717,3 ათასი მიწის ფართობი (საშუალოდ ერთ ჰა ცოტა მეტი), ხოლო ქალაქად მცხოვრებ 326,4 ათას ოჯახს – 72,4 ათასი ჰა (საშუალოდ 0,22 ჰა).

აღსანიშნავია, რომ 1992-1995 წლებში სახნავი ფართობი 36,1 ათასი ჰა-თი შემცირდა, მრავალწლიანი ნარგავები – 25,3 ათასით. ინტენსიური სასოფლო-სამეურნეო ბრუნვიდან გამოვიდა 61,4 ათასი ჰა დამუშავებაში მყოფი მიწა. 4,9 ათასი – დაჭაობდა, 2,4 ათასი – დაბუჩქდა.⁶ აღნიშნულ პერიოდში მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის სულადობის 97,6%, ძროხების თითქმის 100%, თხისა და ცხვრის – 89%, ღორის 99%, ფრინველის 99,3% შინამეურნეობების მფლობელობაში იყო. იმ პერიოდში სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის 90% მეტი კერძო სექტორში ინარმოებოდა.

აქვე აღსანიშნავია, რომ საქართველოს სოციალისტურ მეურნეობრივ სისტემაშიც ინდივიდუალურ (არასახელმწიფო) სექტორის დიდი ხვედრითი წონა ჰქონდა. მაგალითად, სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის 49-50%, ხილის, ციტრუსოვანთა ნაყოფის წარმოების – 80%, ყურძნის – 70%, ძროხების სულადობის – 75%, მრავალწლიანი ნარგავების თითქმის მესამედი ინდივიდუალურ (კერძო) სექტორს განეკუთვნებოდა.⁷ სამწუხაროდ, ეს თავისებურება აგრარული სექტორის ტრასფორმაციის პროცესში გათვალისწინებული არ იყო.

ამრიგად, პრივატიზაციის შედეგად აგრარულ სექტორში მსხვილი წარმოება შეიცვალა წვრილი წარმოებით, მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა გაჩანაგდა, პროდუქციის წარმოების ტექნოლოგიური, ეკონომიკური და ორგანიზაციული ერთიანობა დაირღვა. ამასთან, საკუთრებით ურთიერთობებში თვისებრივად ახალი მდგომარეობა შეიქმნა. ჩამოყალიბდა პოზიტიურ ფაქტორთა ერთობლიობა, რომლის ამოქმედებისათვის საჭირო იყო აქტიური აგრარული პოლიტიკა, რომელიც შემდგომშიც არ განხორციელბულა.

III ეტაპზე (2003-2012 წლები) ქვეყანაში მიზანმიმართულად განხორციელდა კორუფციასთან, ეკონომიკურ დანაშაულთან კომპლექსური ბრძოლა, გაღრმავდა საერთაშორისო სტრუქტურებთან კავშირები, პრიორიტეტული მნიშვნელობა მიეცა ინფრასტრუქტურის სწრაფი ტემპებით განვითარებას, რადიკალურად შეიცვალა სოციალური სფეროს ფუნქციონირების პრინციპები, მნიშვნელოვნად გაიზარდა უცხოური პირდაპირი ინვესტიციები.⁸ ჯერ გაიზარდა სახელმ-

6 საქართველოს აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარების პრობლემები საბაზრო ურთიერთობების პირობებში. სამეცნიერო შრომების კრებული. ტ. 1, 1998, გვ. 60-62.

7 ნოდარ ჭითანავა. გარდამავალი პერიოდის სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები. II ნაწილი. 1999. გვ. 273-276.

8 პირდაპირმა უცხოურმა ინვესტიციებმა შეადგინა: 2000 წელს – 131,2, 2001 წელს – 109,8, 2002 წელს – 167,3, 2003 წელს – 430,1, 2004 წელს – 499,1, 2005 წელს – 449,8, 2006 წელს – 1,190 მლნ. აშშ დოლარი, 2007 წელს – 2014,8 მლნ, 2008 წელს – 1564 მლნ, 2009 წელს – 658,4 მლნ, 2010 წელს – 814,5 მლნ, 2011 წელს – 1117,2 მლნ, 2012 წელს – 865,2 მილიონი დოლარი.

ნიფო შემოსავლებიც განხორციელდა ე.წ. აგრესიული პრივატიზაცია. 2003-2008 წლებში პრივატიზაციიდან მიღებული თანხები მნიშვნელოვნად გაიზარდა.¹ ამ პერიოდში მშპ ზრდის ტემპებმა შეადგინა: 2004 წელს – 105,9%, 2005 წელს – 109,6%, 2006 წელს – 109,4%, 2007 წელს – 112,4%, 2008 წელს – 108,5%. ამ ეტაპზე რუსეთის ფედერაციის მთავრობის ინიციატივით საქართველოს ეკონომიკა მოწყდა მის ტრადიციულ ბაზარს. ხოლო 2008 წლის აგვისტოში რუსეთის აგრესიისა და ამასთან მსოფლიო ფინანსური კრიზისის გავლენით მნიშვნელოვნად შეფერხდა ეკონომიკის განვითარება. 2009 წელს მშპ წინა წელთან შედარებით 3,8%-ით შემცირდა. 2010 წელს ზრდამ შეადგინა 6,3%, 2011 წელს – 7,2%, 2012 წელს – 6,1%.²

მშპ ზრდასთან მიმართებაში ყურადღება უნდა მივაქციოთ შემდეგ თავისებურებას: განვლილ პერიოდებში ეკონომიკური ზრდის ზემოთ მოცემული მაჩვენებლები თითქმის ერთობ წარმატებული, შთაბეჭდავია და სტაბილურობის არგუმენტადაც გამოიყენება. რეალურად კი მათი პოზიტიური გავლენა მოსახლეობის ცხოვრების დონეზე (ზრდის მთავარი მიზანი) უმნიშვნელოა და ეროვნული ეკონომიკის საჭირო მასშტაბებით განვითარებას, უფრო სწორად სისტემური კრიზისიდან გამოსვლის დაჩქარებას ვერ უზრუნველყოფს. მშპ ზრდის შედარებით მაღალი მაჩვენებლები ფაქტობრივად ეროვნული ეკონომიკის აღდგენითი, საკომპენსაციო ზრდის პროცესს ასახავს და განისაზღვრება დაბალი საწყისი დონით. თუ მშპ ზრდის მონაცემებს შევუდარებთ რეფორმამდელი პერიოდის ანალოგიურ მაჩვენებლებს, ობიექტურად გამოჩნდება მიღწეული დონის რეალური მნიშვნელობა. მაგალითად, 1988 წლის მიმართ მშპ წარმოება შეადგენდა: 1994 წელს – 27,8%, 2000 წელს – 38,1%, 2003 წელს – 46,3%, 2007 წელს – 65%, 2008 წელს – 71,1%-ს,³ 2011 წელს – 84,3%.

აქვე აღვნიშნავთ, რომ 2008 წლისთვის მშპ წარმოების რეფორმამდელი დონე (1990 წლის) დაძლეული ჰქონდათ რუსეთს, ბელარუსს, ყაზახეთს, თურქმენეთს, უზბეკეთს, ტაჯიკეთს, სომხეთს, აზერბაიჯანს, ლატვიას, ლიტვას, ესტონეთს.⁴

2012 წლის მშპ დარგობრივ სტრუქტურაში მრეწველობას უჭირავს – 17,2%, ვაჭრობას – 16%, ტრანსპორტსა და კავშირგაბმულობას – 10,6%, მშენებლობას – 7,3%, სოფლის მეურნეობას, მეთევზეობას – 8,4%, საფინანსო საქმიანობას – 3%. სტრუქტურაში დიდი ხვედრითი წილი აქვს სახელმწიფო მმართველობას

1 2003 წელს შეადგინა 23,6 მლნ ლარი, 2004 წელს – 72,6 მლნ, 2005 წელს – 419,4 მლნ, 2006 წელს – 564,9 მლნ. ლარი, 2007 წელი – 643,8 მლნ, ხოლო 2008 წელს – 551 მლნ. ლარი (სულ 2003-2008 წლებში – 2 მლრდ. 175 მლნ. 300 ათასი ლარი). მაშინ, როცა 2001 წელს შეადგენდა 5,6 მლნ, 2002 წელს – 8,7 მლნ. ლარს. საქართველოს სტატისტიკური წელიწადი – 2008. თბ. 2008. გვ. 148.

2 საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები.

3 როზეტა ასათიანი. გლობალიზაცია: ეკონომიკური თეორია და საქართველო. თბ. 2010. გვ. 31.

4 იქვე, გვ. 32.

(11,2%). ასეთი სტრუქტურა არ იძლევა რეალურ სურათს ეროვნული ეკონომიკის განვითარების ტენდენციების ობიექტურად შეფასებისთვის. სახელმწიფო მმართველობის მნიშვნელოვანი წილი ძირითადად განპირობებულია სახელმწიფო სტრუქტურებში ხელფასის ზრდით (საშუალო ხელფასი 7-ჯერ აღემატება საშუალო პენსიას).⁵ ვაჭრობის ხვედრითი წილის ზრდა გამოწვეულია იმპორტის მოცულობის ზრდით. შიდა ბაზარზე იმპორტით შემოტანილი საქონლის ხვედრითი წილი 70-80%-მდე მერყეობს. მრეწველობის მონაცემები გვიჩვენებს, რომ ქვეყანაში მიმდინარეობს დეინდუსტრიალიზაციის საშიში პროცესი.⁶ სოფლის მეურნეობის მოკრძალებული წილი ადასტურებს, რომ დასაქმებულთა 54%-ის, რომელიც სოფლის მეურნეობაში თითქმის მუშაობს, შრომის მწარმოებლურობა მეტად დაბალია. აღსანიშნავია, რომ სოფლის მეურნეობაში მომუშავეთა ხვედრითი წილი შეადგენს: ესტონეთში – 5,3%, ლატვიაში – 12,1%, უკრაინაში – 19,4%, რუსეთში – 10,2%, აშშ – 1,5%... ასევე მეტად დაბალია შრომის მწარმოებლურობის მაჩვენებლები სოფლის მეურნეობაში. მაგალითად, ერთი ფერმერი კვებას: ისრაელში – 97 კაცს, აშშ – 79, ევროპაში – 67, უკრაინაში – 17, რუსეთში – 14,7, საქართველოში – 0,85 კაცს.

2012 წელს მშპ-ს მოცულობამ მოსახლეობის ერთ სულზე შეადგინა 3519 აშშ დოლარი, რაც დაბალი მაჩვენებელია. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ევროკავშირში შემსვლელი კონკურენტი ქვეყნისათვის ეს მაჩვენებელი უნდა იყოს არანაკლებ 4900 ევროსი.

1988-2011 წლებში მკვეთრად შემცირდა სამრეწველო პროდუქციის ზოგიერთ უმნიშვნელოვანეს სახეობათა წარმოება. მაგალითად, ელექტროენერგიის წარმოება – 1,5-ჯერ, მანგანუმის – 9-ჯერ, ცემენტისა – 1,5-ჯერ, ქვანახშირის – 134-ჯერ, მინერალური წყლებისა – 2-ჯერ, ღვინოსი – 6,4-ჯერ, კონიაკის – 22-ჯერ, შამპანურისა – 13-ჯერ, ნატურალური ჩაისი – 68,2-ჯერ. თუ 1990 წელს მრეწველობაში დასაქმებული იყო 560 ათასი კაცი, ეს მაჩვენებელი 2011 წელს შეადგენდა 109,1 ათას კაცს, ანუ 19,5%-ს. უცხოელ პარტნიორებთან ერთად მრეწველობაში ფაქტობრივად არ გამოიყენება დივერსიფიკაციის შესაძლებლობანი. ეს მეთოდი ფართოდ არის გავრცელებული განვითარებულ ქვეყნებში, მაგალითად,

5 სახელმწიფო სტრუქტურებში 2010 წელს ხელფასი შეადგენდა 1000 ლარზე მეტს, ქვეყანაში კი – 614 ლარს. მასწავლებლის ხელფასი 348 ლარია, ექიმისა – 420, რაც ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელზე ნაკლებია (გაზეთი „ასავალ-დასავალი“. 2012 წ. 9-15 იანვარი. №2). ექსპერტთა აზრით, საქართველოში მკურნალობის ხარჯების 80%-ს პაციენტი ფარავს. მსოფლიო ჯანდაცვის ორგანიზაციის მონაცემებით ჯანმრთელობაზე განხლებული სახელმწიფო ხარჯების მიხედვით 170 ქვეყანას შორის საქართველო 149-ე ადგილზეა (იქვე).

6 დარგის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა გაჩანაგდა, ორგანიზაციული და საკადრო პოტენციალი მოიშალა. მრეწველობამ ეროვნული ეკონომიკის „ხერხემლის“ ფუნქცია დაკარგა. 2011 წელს წარმოებულ იქნა 6428,3 მლნ. ლარის სამრეწველო პროდუქტია. აღსანიშნავია, რომ საკვები პროდუქტების წარმოებაზე მოდის 33,6%, ელექტროენერგიის, გაზისა და წყლის წარმოებაზე – 15,9%.

„ფონდმოტორი“ საქმიანობის 8 დარგში. ინგლისში 100 ნამყვანი სამრეწველო ფირმიდან მრავალდარგიანია – 96, გერმანიაში – 78, საფრანგეთში – 84. არსებული სიმძლავრეების სხვადასხვა სახის პროდუქციის წარმოებისთვის გამოყენება, პირველ რიგში, იმ საწარმოების რენტაბელურ საქმიანობას ხელს შეუწყობს, რომლებიც სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის (ნედლეულის) გადამუშავებას ეწევიან და მკვეთრად გამოხატული სეზონურობით ხასიათდებიან (ციტრუსების, ჩაის, ეთერ-ზეთოვანი კულტურების, ბოსტნეულის, ხილის, ყურძნის გადამუშავება და ა.შ.). მრეწველობაში დიდი რეზერვია მსხვილი და მცირე საწარმოების კოოპერაციის შესაძლებლობათა გამოყენება.

III ეტაპზე გამოიკვეთა მშენებლობის (როგორც დარგის) განვითარების პოზიტიური ტენდენციები. ეს აიხსნება ბინათმშენებლობის მასშტაბების ზრდით, ტურიზმის განვითარების დაჩქარებით, საავტომობილო მაგისტრალებისა და ენერგობიექტების მოდერნიზაცია-რეაბილიტაციით, საერთოდ ინფრასტრუქტურის განვითარების მაღალი ტემპებით.

მშენებლობის შედარებით მაღალ ტემპებს გვიჩვენებს შემდეგი მონაცემები: მშენებლობაში ბრუნვის მაჩვენებელი 2004-2011 წლებში გაიზარდა **8,6-ჯერ**, გამოშვებული პროდუქციის მოცულობა – **8,8-ჯერ**, დამატებული ღირებულების მოცულობა – **9,2-ჯერ**, ნიშანდობლივია, რომ მშენებლობის სექტორი დასაქმების რეალურ სფეროს წარმოადგენს, მაგალითად, 2004-2011 წლებში დასაქმების მაჩვენებელი გაიზარდა **3-ჯერ** და შეადგინა 65.220 ათასი კაცი, **3-ჯერ** გადიდა დასაქმებულთა შრომის ანაზღაურების მაჩვენებელი და 2011 წელს შეადგინა 741,3 ლარი.¹

მშენებლობის მაღალ ტემპებს მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელი იმან, რომ 2008 წელს ქვეყნისთვის გამოყოფილი კრედიტის (3 მლრდ აშშ დოლარი) დიდი ნაწილი გამოყენებულ იქნა ძირითადად ინფრასტრუქტურის განვითარებისათვის.

განვლილ პერიოდში მნიშვნელოვანი პოზიტიური ცვლილებები განიცადა ტრანსპორტმა და კავშირგაბმულობამ. 1996 წელს საერთო სარგებლობის ტრანსპორტით (სახეების მიხედვით) გადატანილ იქნა 14 მლნ 149 ათასი ტონა ტვირთი, ანუ 1988 წლის მაჩვენებელთან (492,2 ტონა) შედარებით 34-ჯერ ნაკლები. შესაბამისად, სარკინიგზო ტრანსპორტით – 7 მლნ და 36,2 მლნ ტონა (5-ჯერ ნაკლები), საავტომობილო ტრანსპორტით – 8 მლნ 800 ათასი ტონა და 451,7 მლნ ტონა (5-ჯერ ნაკლები), საჰაერო ტრანსპორტით – 3,5 ათასი ტონა და 200 ათასი ტონა (57-ჯერ ნაკლები). მკვეთრად დაეცა მგზავრთა გადაყვანის მაჩვენებლებიც. მაგალითად, 1996 წელს გადაყვანილ იქნა რკინიგზით 3 მლნ კაცი (ანუ 1988 წელთან შედარებით 7,3-ჯერ ნაკლები, ავტობუსებით – 5,8-ჯერ ნაკლები, საჰაერო ტრანსპორტით – 8,6-ჯერ ნაკლები).² შემდგომ პერიოდში (1996-2003

წწ.) დარგის განვითარებაში რაოდენობრივი ცვლილებები მოხდა. კერძოდ, აღნიშნულ პერიოდში ტვირთის გადატანამ შეადგინა 41 მლნ 81 ათასი ტონა (2,9-ჯერ მეტი), შესაბამისად, რკინიგზაზე – 3,5-ჯერ მეტი, საავტომობილო ტრანსპორტზე – 2,78-ჯერ მეტი. შემცირდა საზღვაო ტრანსპორტზე – 14-ჯერ, საჰაერო ტრანსპორტზე – 2,7-ჯერ.

ამავე პერიოდში მგზავრთა გადაყვანის მაჩვენებელი გაიზარდა – 1,2-ჯერ, მათ შორის ავტობუსებით – 1,4-ჯერ, რკინიგზითა და საჰაერო ტრანსპორტით გადაყვანილი მგზავრების რაოდენობა 1996 წელთან შედარებით შემცირდა (შესაბამისად რკინიგზით 800 ათასი, საჰაერო ტრანსპორტით 100 ათასი მგზავრით).

2004-2011 წლებში ტრანსპორტსა და კავშირგაბმულობაში (ერთად აღირიცხება) ბრუნვის მაჩვენებელი გაიზარდა 2,5-ჯერ და შეადგინა 4 მლრდ. ლარი. გამოშვებული პროდუქცია გაიზარდა 2,2-ჯერ (შეადგინა 2,7 მლრდ მანეთი). დამატებული ღირებულება გაიზარდა 2-ჯერ (შეადგინა 1 მლრდ 610 მლნ ლარი). ამ პერიოდში დასაქმებულთა რაოდენობა 60072 კაციდან 51347 კაცამდე შემცირდა. 4-ჯერ გაიზარდა დასაქმებულთა შრომის ანაზღაურება (შეადგინა 866,8 ლარი).

თვისებრივად შეიცვალა კავშირგაბმულობის, როგორც დარგის განვითარების მაჩვენებლები. თუ 1988 წელს ტელეფონის აპარატების საერთო რაოდენობა შეადგენდა 555,1 ათას ცალს,³ ხოლო 1995 წელს სატელეფონო ქსელში ჩართული აბონენტების რაოდენობა განისაზღვრებოდა 626,3 ათასით (მათ შორის 512,5 ბინის აბონენტი), 1997 წლიდან დაფიქსირდა ფიჭური კავშირის აბონენტების რაოდენობა 34,4 ათასი კაცი. 2004 წელს ეს მაჩვენებელი შეადგენდა 800,4 ათასს.⁴ აღსანიშნავია, რომ 2009-2012 წლებში საქართველოში შემოტანილ იქნა 442 მლნ დოლარის ღირებულების სატელეფონო აპარატები. 2008 წელს მობილური კავშირის აბონენტების რაოდენობამ მოსახლეობის 100 სულზე შეადგინა 70,2⁵ ეს მაშინ, როცა 1990 წელს საერთოდ მობილური ტელეფონი არ გამოიყენებოდა.

1990-2011 წლებში მკვეთრად დაეცა აგრარული სექტორის პოტენციალი. ჩაის ფოთლის წარმოება შემცირდა 200-ჯერ, ყურძნისა – 4,3-ჯერ, ხილისა – 3-ჯერ, ციტრუსებისა – 5,4-ჯერ, ხორცისა – 5,4-ჯერ, რძისა – 1,2-ჯერ, კვერცხისა – 1,2-ჯერ. დაინგრა დარგის საწარმოო და ორგანიზაციული ბაზა. კატასტროფულად დაეცა მიწის ნაყოფიერება. ეროზიას განიცდის სავარგულების 40%, დამლაშებული და ბიცობიანია 218 ათასი ჰა. აღსანიშნავია, რომ 2011 წელს საქართველოში წარმოებულ იქნა 97 ათასი ტონა ხორბალი. მაშინ, როცა მისი წლიური მოხმარება 750-800 ათას ტონას შეადგენს. შემცირდა მეცხოველეობის სულადობა: მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვისა – 1,4-ჯერ, ღორისა – 5,5-ჯერ,

3 საქართველოს სსრ სტატისტიკის სახელმწიფო კომიტეტი. საქართველო ციფრებში 1988 წელს, თბ., 1989. გვ. 138.

4 საქართველოს სტატისტიკური წელიწდეული 2006. თბ., 2007. გვ. 227.

5 ა. თვალჭრელიძე, ა. სილაგაძე... საქართველო სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პროგრამა, თბ., 2011, გვ. 100.

1 სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები.

2 გაანგარიშებულია ჩვენს მიერ, საქართველოს სტატისტიკური წელიწდეულის (2006) გვ. 223 და საქართველოს სსრ სტატისტიკის სახელმწიფო კომიტეტის „საქართველო ციფრებში 1988 წელს“ მონაცემების (გვ. 136) მიხედვით.

ცხვრისა და თხისა – 2,4-ჯერ, ფრინველისა – 3,2-ჯერ. 2011 წლის მონაცემებით, თვითუზრუნველყოფის კოეფიციენტი შეადგენდა ხორბლისა – 13%, ბოსტნეულისა – 73%, ხორცისა – 41%, ფრინველის ხორცისა – 21%, რძისა – 93%, კვერცხისა – 98%, კარტოფილისა – 85%.

აგრარული სექტორი ნატურალური მეურნეობის პრინციპებზე ფუნქციონირებს. მან სავალუტო რესურსების ფორმირების ფუნქცია დაკარგა. ჩანასახობრივ მდგომარეობაშია სანარმოო კოოპერაცია. ფაქტობრივად თავიდან იქმნება ინფრასტრუქტურა.

მატერიალური წარმოების დონის მკვეთრმა შემცირებამ, ბუნებრივია განაპირობა სოციალური სფეროს განვითარების დონის ადეკვატური შემცირებაც, რაც ლოგიკურად აისახა კონკრეტულ მაჩვენებლებსა და ტენდენციებზე.

განვილი პერიოდში დემოგრაფიული სიტუაცია გამწვავდა. 2012 წელს მოსახლეობა შეადგენდა 4497,6 ათას კაცს, ანუ 1989 წელთან შედარებით შემცირდა 1,22-ჯერ. 2012 წელს ქვეყანაში მოსახლეობის მატებამ მხოლოდ 7683 კაცი შეადგინა (1,8 პრომილე), მოსახლეობის დაბერების პროცესი ღრმავდება. 65 წელზე ზევით ასაკის მოსახლეობა შეადგენს თითქმის 13%. შესაბამისად, მცირდება მოსახლეობის საშუალო ასაკი (ამჟამად შეადგენს 37,6 წელს).¹

ექსპერტთა გაანგარიშებით, მოსახლეობის ერთი წლით დაბერება იწვევს მშპ წარმოების პოტენციალის თითქმის 2,5%-ით შემცირებას. რას ნიშნავს ეს? ქვეყნის მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურა ამჟამად 1990 წლის დონეზე რომ ყოფილიყო, შეიძლებოდა გვეწარმოებინა 3,2 მლრდ ლარით მეტი (15%) მშპ. დამატებით მიგველო ბიუჯეტის შემოსავლები 800 მლნ ლარით მეტი და ფაქტობრივად გაორმაგებულიყო საშუალო პენსია.²

2002 წლის აღწერის მიხედვით, საქართველოში 3661 ათასი ქართველი ცხოვრობდა (83,6%). ყველაზე მეტი ბავშვი 1961 წელს დაიბადა – 104 ათასი, ხოლო 1960-1990 წლებში საშუალოდ 93 ათასი ბავშვი იბადებოდა. 1991-2010 წლებში კი – 56 ათასი (1,7-ჯერ ნაკლები). დემოგრაფიულ ანზორ თოთაძის აზრით³, დემოგრაფიულ ვითარებას, პირველ რიგში, ართულებს, შობადობის დონის მკვეთრი შემცირება, მაგალითად, 1980-1989 წლებში, საქართველოში 455 ათასი გოგონა დაიბადა, ხოლო 1990-1999 წლებში მხოლოდ 306 ათასი გოგონა, ბოლო ისევ 10 წელიწადში (2000-2009 წლებში) დაიბადა 236 ათასი გოგონა, ანუ 219 ათასით ნაკლები 1980-1989 წლებთან შედარებით⁴. ეს მონაცემი იმას გვეუბნება, რომ 2012-2030 წლებში შობადობა საგრძნობლად შემცირდება და პიკს დაახლოებით 2020 წლების პირველ ნახევარში მიაღწევს. ბოლო წლებშიც დაფიქსირდა შობადობის შემცირების ტენდენცია. მაგალითად, 2009 წელს თუ დაიბადა

63 ათასი ბავშვი, 2010 წელს – 62 ათასი, 2011 წელს – 58,104 ათასი, 2012 წელს 57,103 ათასი ბავშვი. მცირდება საქართველოს მოსახლეობის ხვედრითი წილი სამხრეთ კავკასიაში. მაგალითად, 1926 წელს საქართველოს მოსახლეობა სამხრეთკავკასიის მოსახლეობის 45,5%-ს შეადგენდა, აზერბაიჯანისა – 39,5%, სომხეთისა – 15%-ს. 2009 წელს საქართველოს მოსახლეობის ხვედრითი წილი შეადგენს 26,5%-ს, აზერბაიჯანისა – 53,9%, სომხეთისა – 19,6%-ს.

დემოგრაფიული ვითარება სერიოზულ დაფიქრებას და საერთოდ საგანგებო ღონისძიებათა განხორციელებას მოითხოვს.⁵

მოსახლეობის ცხოვრების დონე. საქართველოში სიღარიბის ზღვარი შეადგენდა 1994 წელს – 80%-ს, 1997 წელს – 44,2%-ს, 2000 წელს – 51,8%-ს, 2003 წელს – 54,5%-ს. 2004 წლიდან ქვეყანაში საარსებო მინიმუმის გაანგარიშების საყოველთაოდ მიღებული მეთოდიკა შეიცვალა. 2005 წლიდან საარსებო მინიმუმი იანგარიშება სტატისტიკური მეთოდით, რომელიც ემყარება მოსახლეობის ყველაზე უქონელი 10%-ის ფაქტობრივ მინიმალურ მოხმარებას. ასეთმა მიდგომამ სიღარიბის ადრინდელი მაჩვენებლების კორექტირება გამოიწვია. ოფიციალური ინფორმაციით ნაჩვენებია, რომ 2004 წელს საქართველოში სიღარიბის დონე თითქმის შეადგენდა 24,6%-ს, 2005 წელს – 24,1%-ს, 2006 წელს – 23,3%-ს, 2007 წელს – 21,3%-ს. ეს მაშინ, როცა მსოფლიო ბანკის მონაცემებით საქართველოში 2007 წელს მოსახლეობის 50% იყო ღარიბი, 17% – ლატაკი.

სოციალური მომსახურების სააგენტოს 2011 წლის დეკემბრის მონაცემებით, სიღარიბის ზღვარს ქვემოთ მყოფი მოსახლეობის ერთიან ბაზაში სულ 1 632 403 ადამიანია რეგისტრირებული, რაც მოსახლეობის 36,5%-ს შეადგენს. ექსპერტთა გათვლით, საქართველოში სიღარიბის დონე 50%-ს შეადგენს.⁶

სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით (2013 წლის იანვრისათვის) პრომისუნარიანი ასაკის მამაკაცის საარსებო მინიმუმი 150,7 ლარია. საშუალო მომხმარებლის – 133,5, საშუალო ოჯახისა – 252,7, ოთხსულიანი ოჯახის – 266,9 ლარი, ექვსსულიანი და მეტი ოჯახის – 355 ლარი.

როგორია საარსებო მინიმუმის მონაცემები სხვა ქვეყნებში? 2011 წლის პირველ ნახევარში, (მაისში) ლარზე გადაყვანით საარსებო მინიმუმი საქართველოში 166,4 ლარი იყო, აზერბაიჯანში – 328 ლარი, უკრაინაში – 196 ლარი, რუსეთში – 390, ყირგიზეთში – 34 ლარი, ესტონეთში – 520 ევრო, ნორვეგიაში – 2100, სლოვენიაში – 830.⁷

5 1254 წელს ჩატარებული აღწერის მიხედვით, საქართველოში 8 მლნ. კაცი ცხოვრობდა. 1770 წლისათვის 761 ათასამდე შემცირდა. 1800 წელს საქართველოს მოსახლეობამ შეადგინა 675 ათასი კაცი. 1897 წელს ჩატარებული აღწერის მიხედვით საქართველოს მოსახლეობამ 2.109 ათას კაცს მიაღწია. (გაზეთი „ასავალ-დასავალი“. 2012 წლის 30 იანვარი-5 თებერვალი. №5. გვ. 26). დემოგრაფიის პრობლემები ვრცლად განხილულია წინამდებარე ნაშრომში (გვ. 3) ბატონ ლეო ჩიქავას სტატიაში.

⁶ გაზეთი „რეზონანსი“, 2012 წლის 7 თებერვალი. გვ. 10.

⁷ გაზეთი „ასავალ-დასავალი“, 2011. 3-9 ოქტომბერი, გვ. 27.

1 ი. არჩვაძე. საქართველო 1988-2010 წლებში. გაზ. „საქართველო და მსოფლიო“. 30 მარტი-5 აპრილი. 2011. №11. გვ. 16. ეს მაჩვენებელი სომხეთში გაიზარდა 27-დან 32 წლამდე, აზერბაიჯანში – 23,2-დან 28,4 წლამდე.

2 ი. არჩვაძე. დასახელებული წყარო.

3 გაზეთი „ასავალ-დასავალი“. 2012 წლის 30 იანვარი-5 თებერვალი. №5. გვ. 26.

4 იქვე.

ექსპერტების გათვლით სიღარიბის დასაძლევად საარსებო მინიმუმის ღირებულება სამჯერ მაინც უნდა გაიზარდოს. საქართველოში მაღალია კომუნალური ხარჯები. მაგალითად, ევროკავშირის ქვეყნებში იგი 8%-ია. საქართველოში კი (ოთხსულისიან ოჯახი, რომლის შემოსავალი 680 ლარია, კომუნალურ გადასახადებში იხდის 90 ლარს (13,2%). რაც შეეხება პენსიისა და საარსებო მინიმუმის თანაფარდობას, პარადოქსთან გვაქვს საქმე. მიუხედავად იმისა, რომ 2003-2010 წლებში პენსია 7-ჯერ გაიზარდა (14 ლარიდან 100 ლარამდე), იგი საარსებო მინიმუმის 70%-ს შეადგენდა.

ექსპერტ იოსებ არჩვაძის აზრით,¹ (2009 წელს) დაბალშემოსავლიანი ოჯახის ხარჯების 9/10-ზე მეტი, უპირველეს ყოვლისა, გამოყენებული იქნა სურსათის ხარჯებისა და სავალდებულო კომუნალური გადასახადების დასაფარად.

დასაქმების (საერთოდ, უმუშევრობის) პრობლემა ყველაზე მწვავეა და მასშტაბურობით საშიშ ხასიათს იღებს. 2010 წელს ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა შეადგენდა 1944,9 ათას კაცს, დასაქმებული იყო 1628 ათასი (155,2 ათასით ნაკლები 2004 წელთან შედარებით). თვითდასაქმებული იყო 62%. უმუშევრობის დონე შეადგინა 16,3% (აღსანიშნავია, რომ ეს მაჩვენებელი 1998 წელს შეადგენდა 12,4%). გამოკვლევების მიხედვით, დასაქმებულთა 17,4% 1,25 დოლარზე ნაკლებ თანხაზე ცხოვრობს. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ სოფლად დასაქმებულთა 80% თვითდასაქმებულია.

ქვეყანაში საშუალო პენსია 2010 წელს საშუალო ხელფასის 14%-ს შეადგენდა (1988 წელს – 41% იყო). მსყიდველობითუნარიანობით ამჟამინდელი პენსია 1988 წლის მაჩვენებლის მხოლოდ 36%-ია და ამჟამინდელი საარსებო მინიმუმის მხოლოდ 55% შეადგენს. თუ 1988 წელს პენსიონერთა დეპოზიტების მთლიანი თანხა ქვეყნის მშპ 20% აღემატებოდა, 2010 წელს ეს მაჩვენებელი 1,5%-ზე ნაკლებია. 2010 წელს ერთ შინამეურნეობაზე ფულადი შემოსავალი შეადგენდა 540 ლარს, რაც მსყიდველობითი უნარიანობით შეადგენს 1988 წლის მაჩვენებლის მხოლოდ 34,6%-ს მთლიანი შემოსავლების მიხედვით თანაფარდობა 42% შეადგენს².

განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს სოციალური დიფერენციაციის მაჩვენებელი. ექსპერტთა გაანგარიშებით, თუ 1988 წელს დეცილური ჯგუფების მიხედვით (10% მდიდრის 10% ღარიბთან თანაფარდობა) შეადგენდა 4,5. 2010 წლისთვის ეს მაჩვენებელი 17-მდე გაიზარდა (რაც პოსტსაბჭოთა სივრცეში ერთ-ერთი უმაღლესი მაჩვენებელია).³ ნიშანდობლივია, რომ ამჟამინდელი ყველაზე მაღალშემოსავლიანი მოსახლეობის 25% თავისი კეთილდღეობით უსწრებს 1980-იანი წლების ქართული საზოგადოების ყველაზე მაღალშემოსავლიანი მოსახლეობის მეოთხედს. დანარჩენი მოსახლეობის კეთილდღეობა, მატერიალური და არამატერიალური დოვლათით უზრუნ-

ველყოფის დონე თითქმის სამჯერ ჩამორჩება იმ პერიოდისას.

გამოიკვეთა საგარეო-ეკონომიკური ფაქტორების მზარდი როლი. უაღრესად პოზიტიურ მოვლენად უნდა ვაღიაროთ „ტრასეკასა“ და „ენერგეტიკული დერეფნის“ ფუნქციონირების პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური მნიშვნელობა. ამ და მასთან დაკავშირებული სხვა ინფრასტრუქტურული ობიექტების ფუნქციონირებით ქვეყანამ შეიძინა გეოეკონომიკური სივრცის რეგულირების მნიშვნელოვანი ფუნქცია.

ამჟამად საქართველო ჩართულია გლობალურ პროცესებში. 2010 წელს მას სავაჭრო ეკონომიკური ურთიერთობები ჰქონდა 128 ქვეყანასთან. ევროკავშირის ქვეყნებთან ურთიერთობები მზარდი ტენდენციით ხასიათდება. 1999 წლიდან საქართველო ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციისა და რიგი რეგიონული ალიანსების წევრია.

2012 წელს საგარეო სავაჭრო ბრუნვამ 10220 მლნ აშშ დოლარი შეადგინა. აქედან ექსპორტზე 2377, ხოლო იმპორტზე 7058 მლნ მოდიოდა, ანუ 3-ჯერ მეტი. ქვეყნის უარყოფითი სავაჭრო ბალანსი 5465 მლნ. დოლარს შეადგენდა.

2012 წელს სურსათის იმპორტმა შეადგინა 1 მლრდ 50 მლნ დოლარი. მათ შორის ხორბალმა შეადგინა 240 მლნ (897,6 ათასი ტონა). ფრინველის ხორცმა (70 მლნ), მცენარეულმა ზეთმა – 58,2 მლნ, ბოსტნეულმა – 43,3 მლნ, ხილმა – 37 მლნ, კარტოფილმა – 7,5 მლნ. დოლარი. სასურსათო პროდუქტებში იმპორტსა და ექსპორტს შორის საღდომ შეადგინა – 838,8 მლნ დოლარი.

ეს მონაცემები ადასტურებენ, რომ ქვეყანა მინიმალურადაც ვერ იყენებს ბუნებრივ-საწარმოო და ინტელექტუალურ პოტენციალს.

საგარეო-სავაჭრო ბრუნვის მიხედვით, 2012 წლის უმსხვილესი სავაჭრო პარტნიორი ქვეყნებია: **თურქეთი** (16,5%), **აზერბაიჯანი** (10,6%), **უკრაინა** (9,9%), **გერმანია** (5,4%), **ჩინეთი** (5,4%), **აშშ** (5,3%).

ექსპორტის სტრუქტურა შემდეგ სურათს იძლევა: **ფეროშენადნობები** – 16,7%, **მსუბუქი ავტომობილები** – 14,4%, **შავი ლითონების ჯართი** – 6,9%, **ოქრო და უმუშავებელი ან ნახევრად დამუშავებული** – 5,4%, **აზოტოვანი სასუქები** – 4,6%, **თხილი და სხვა კაკალი** – 4%, **სპილენძის ჯართი** – 2,6%, **ყურძნის ნატურალური ღვინოები** – 2,5%, **სხვა დანარჩენი** – 35%.

უმსხვილესი საიმპორტო სასაქონლო ჯგუფებია: **ნავთობი და ნავთობპროდუქტები** – 13,6%, **მსუბუქი ავტომობილები** – 6,1%, **სამკურნალო საშუალებები** – 3,7%, **ხორბალი** – 3,4%, **ნავთობის აირები** – 2,6%, **სიგარეტი** – 1,6%, **შაქარი** – 1,5% და სხვ.

საქართველოში იმპორტირებული საქონლის 48,9%-ს (2010 წელი) სამომხმარებლო საქონელი შეადგენდა, 12,4%-ს – საინვესტიციო, ხოლო 38,4%-ს – შუალედური მოხმარების საქონელი. სამომხმარებლო საქონლის 27,9% მოდიოდა ნავთობპროდუქტებზე, 12,4% – ავტომობილებზე, 7,6% – სამკურნალო საშუალებებზე, 6,8% – ხორბალზე, 3,2% – თამბაქოს ნაწარმზე, 1,9% – ხორცი და ხორცპროდუქტებზე.

საგარეო ვალის დინამიკა საშიშ ტენდენციებზე მიუთითებს. 1995 წელს საგარეო ვალმა შეადგინა

1 გაზეთი „საქართველო და მსოფლიო“, 16-22 მარტი, 2011, გვ. 8.

2 ი. არჩვაძე. საქართველო 1988-2010 წლებში. გაზეთი „საქართველო და მსოფლიო“. 30 მარტი-5 აპრილი. 2011 წ. №11, გვ. 21.

3 იქვე, გვ. 17.

1149,7 მლნ აშშ დოლარი, 2000 წელს – 1556,1, 2003 წელს – 1753,8 მლნ აშშ დოლარი, 2010 წელს (31 დეკემბრის მდგომარეობით) – 3.936,8 მლნ აშშ დოლარი, 2012 წლის 31 დეკემბრის მდგომარეობით – 13,5 მლნ აშშ დოლარი.

ეროვნული ვალუტა შედარებით სტაბილურია, ინფლაცია გარკვეულწილად რეგულირებადი. თუმცა, ეს პოზიტიური მოვლენა ეფექტიანად და მიზანმიმართულად არ გამოიყენება ეკონომიკის რეალური სექტორის მაღალი ტემპებით განვითარების პირობების შესაქმნელად.

მრავალწლოვანი მრავალწლიანი განვლილ პერიოდში განხორციელებული გარდაქმნების შედეგად ჩამოყალიბდა და არაეფექტიანად ფუნქციონირებს საბაზრო ეკონომიკური სისტემა. იგი თავისი აგებულიებით მრავალწლოვანია (მრავალსუბიექტიანია). პირობითად შეიძლება გამოვყოს 3 ძირითადი წყობა:

კერძო კაპიტალისტური წყობა. იგი მოიცავს ეკონომიკის მთავარი დარგების (მრეწველობის, მშენებლობის, ტრანსპორტის, მომსახურების და სხვ.) საშუალო და მსხვილ საწარმოებს, ასევე შერეული ტიპის ეკონომიკურ სუბიექტებს.

2012 წელს, საქართველოში ბიზნეს სუბიექტთა სტრუქტურაში (395.144 სუბიექტი) 94,2%, გამოშვებული პროდუქციის მოცულობაში 92,5%, დასაქმებულთა 87,2% მოდიოდა კერძო სექტორზე. აღსანიშნავია, რომ პროდუქციის 80,2% ინარმოვებოდა მსხვილ საწარმოებში. განსხვავებულია დასაქმებულთა საშუალო თვიური ანაზღაურების მოცულობაც. მაგალითად, იგი შეადგენს კერძო სექტორში 632,4 ლარს, სახელმწიფო სექტორში 558,4 ლარს. მსხვილში – 820,7 ლარს, მცირეში – 283,1 ლარს (3-ჯერ ნაკლებს). მრეწველობაში, სადაც ეკონომიკურ სუბიექტთა საერთო რაოდენობის 4,5% ფუნქციონირებს, წარმოებული პროდუქციის მოცულობის 96% კერძო სექტორზე მოდის. მათგან მსხვილ საწარმოებში გამოშვებულია 87,1%. კერძო საწარმოებში დასაქმებულია 92,6%. ანალოგიური მდგომარეობაა მშენებლობაში (სუბიექტთა რაოდენობის 1,8%, წარმოებულ პროდუქტში კერძო საწარმოების ხვედრითი წილი 98,6%, დასაქმებაში – 99%, მსხვილ საწარმოებში 82%), ტრანსპორტსა და კავშირგაბმულობაში (შესაბამისად 2,3%, 73,4%, 55%, 92,8%), ვაჭრობაში (17%, 96,3%, 99,4%, 76,8%).¹

ეს მონაცემები ადასტურებენ, რომ კერძო კაპიტალისტური წყობა შედგა. მას დომინირებადი მდგომარეობა უჭირავს.

სახელმწიფო სექტორი. მისი და მუნიციპალიტეტის ხვედრითი წილი, ეკონომიკურ სუბიექტთა სტრუქტურაში მხოლოდ 2,5% შეადგენს, პროდუქციის წარმოებაში – 7,5%, მაგრამ კვლავაც მნიშვნელოვანია დასაქმებაში – 12,7%.

წერილსასაქონლო წყობა. მას ძირითადად მიეკუთვნება მცირე საწარმოები. 2011 წელს ბიზნეს სუბიექტთა მიერ წარმოებული პროდუქციის მოცულობაში მცირე საწარმოებზე მოდიოდა 8,9%, დასაქმებაში – 25,2%, საშუალო თვიური ანაზღაურება შეადგენდა 283,1 ლარს (თითქმის 3-ჯერ ნაკლები მსხვილ საწარმოსთან შედარებით). შესაბამისად, მრეწველობაში – წარმო-

ებაში 5,4%, დასაქმებაში – 18,4%, ანაზღაურებაში – 234 ლარი (მსხვილ საწარმოსთან შედარებით 3,5-ჯერ ნაკლები). მშენებლობაში – 5,8%, 16,6%, 368,4 ლარი (მსხვილ საწარმოსთან შედარებით 2,5-ჯერ ნაკლები), ტრანსპორტსა და კავშირგაბმულობაში – 3,2%, 8,1%, 332 ლარი (მსხვილ საწარმოსთან შედარებით 3-ჯერ ნაკლები), ვაჭრობაში – 11,7%, 37,8%. 182 ლარი (მსხვილ საწარმოსთან შედარებით 4,5-ჯერ ნაკლები).

ამ წყობაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წარმონაქმნია გლეხური (ფერმერული) მეურნეობები (სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის 98% მეტს იძლევიან). ასევე, ამ წყობაში იგულისხმება შინა მეურნეობები, მოსახლეობის ის ნაწილი, რომელიც პროდუქციას (მომსახურებას) არა მხოლოდ თავისთვის აწარმოებს, არამედ აწვდის ბაზარსაც. ეს წყობა, მიუხედავად იმისა, რომ ჯერჯერობით დაბალი ეფექტიანობით ხასიათდება, სიცოცხლისუნარიანია. სათანადო მხარდაჭერის პირობებში, იგი საზოგადოების საშუალო ფენის ფორმირება-ფუნქციონირების რეალურ საფუძველს ქმნის. ამიტომ, მოითხოვს განსაკუთრებულ მხარდაჭერას.

აღსანიშნავია, რომ მცირე ბიზნესმა, ეკონომიკის სტიქიურად განვითარების წინააღმდეგობრივ პროცესებშიც შეძლო სიცოცხლისუნარიანობის გამოვლენა. განვლილ პერიოდში დადასტურდა, რომ მცირე და საშუალო მეწარმეობა ასრულებს საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ფუნქციას (საზოგადოების საშუალო ფენის ფორმირება), კონკურენტულ ფუნქციას (ბაზარზე მსხვილი სტრუქტურებისათვის კონკურენციის განწევა), სტრუქტურულ ფუნქციას (სხვადასხვა ტიპის საწარმოების მიერ წარმოებული პროდუქციისა და მოხმარებული საქონლის ოპტიმალური თანაფარდობა), – პოლიტიკურ ფუნქციას (ახალი სამუშაო ადგილების შექმნა).²

დადასტურდა ისიც, რომ საქართველოში რეალურად არსებობს მცირე მეწარმეობის განვითარების ხელშემწყობი პირობები, ბუნებრივი რესურსების მრავალფეროვნება, ეკონომიკის რესურსული პოტენციალი, უნიკალური სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მოყვანისა და ადგილზე გადამამუშავების შესაძლებლობები, სამშენებლო მასალების წარმოების რეზერვები.³ ანგარიშგასანევია, რომ საქართველოს, როგორც კლასიკურ მთიან ქვეყანას ახასიათებს წვრილი დასახლებული პუნქტების სიმრავლე, რაც მნიშვნელოვანწილად შეიცავს მცირე მეწარმეობის განვითარების პოტენციალს.

ამრიგად, ქვეყანაში გვაქვს ყველა წინაპირობა იმისთვის, რომ დაჩქარდეს მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარება, რაზეც მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული საშუალო ფენის ჩამოყალიბება. სამწუხაროდ, ამ პრობლემას, რომელიც მრავალმხრივობით გამოირჩევა და განმსაზღვრელ როლს ასრულებს საზოგადოებრივ ურთიერთობების დაბალანსებაში (პოლიტიკური და სოციალური წონასწორობა) სათანადო ყურადღება არ ექცევა. ეს მაშინ, როცა ეროვნული ეკონომიკის ტრანსფორმაციული პრო-

2 რ. გველესიანი. მცირე და საშუალო მეწარმეობის წარმატების სტრატეგია და კულტურა. თბ. 1999. გვ. 10-12.

3 ვ. პაპავა. საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის კონცეფცია. თბ. 1991. გვ. 92.

1 გაანგარიშებულია სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების საფუძველზე.

ცესების ცენტრალური ამოცანა ახალი ტიპის საშუალო ფენის ფორმირება უნდა ყოფილიყო. რეფორმატორთა ვარაუდი, რომ სახელმწიფო ქონების პრივატიზაცია (რომელიც, როგორც აღინიშნა, უხეში დარღვევებით განხორციელდა) ავტომატურად გამოიწვევდა საზოგადოების მასტაბილიზებული ფენის ჩამოყალიბებას, რბილად რომ ვთქვათ, ილუზია აღმოჩნდა. თუმცა, ეს მოულოდნელი არც ყოფილა. ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური გარდაქმნების „სტრატეგია“ საშუალო ფენის შესახებაც ეყრდნობოდა იმ სტერეოტიპებს, რომელიც განვითარებული ქვეყნების გამოცდილების ფონზე ჩამოყალიბდა (თითქმის 2 საუკუნის მანძილზე), და ფაქტობრივად, ქრესტომათიულ დოგმად იქცა. ამიტომ, „გარდაქმნებში“ ანგარიში არ გაენია თავად პროცესის ამოსავალ საწყისს – სოციალისტური მეურნეობრიობის ბუნებას (რომლის ტრანსფორმაციით დაიწყო საბაზრო ეკონომიკის ფორმირება). მივიღეთ უნიკალური შედეგები: საზოგადოების კრიმინალიზაციის გაღრმავებით და მის ფონზე გამდიდრებისკენ დაუოკებელი სწრაფით, რასაც ყოველმხრივ ასტიმულირებდა ადამიანის ეგოისტური საწყისის დომინირებული და განმსაზღვრელი როლი, ძლადობრივი გზით ეროვნული სიმდიდრის დატაცებით ჩამოყალიბდა „ახალი მდიდრების“ სოციალური ჯგუფი, რომელიც იმავდროულად შუამავლის როლს ასრულებდა (ასრულებს) კორუმპირებულ სახელმწიფო სტრუქტურებსა და აღზევებულ კრიმინალურ „საზოგადოებას“ შორის. მეორე მხარეზე აღმოჩნდა ადრინდელი საშუალო კლასის (ფენის) უკვე გაღატაკებულ წარმომადგენელთა უდიდესი ნაწილი.¹

საერთო აღიარებით საშუალო ფენის როლსა და ადგილს განსაზღვრავს ისეთი ფაქტორები, როგორიცაა: საკუთრება, მოტივაცია, ცოდნა, მენარმეობრივი უნარი. მისი ეკონომიკური ბაზაა მცირე და საშუალო ბიზნესი.

ქართველ ეკონომისტთა გათვლებით (იოსებ არჩვაძე² და სხვები), საქართველოში საშუალო კლასს შეიძლება მიეკუთვნოს მოსახლეობის 8-9%, ანუ დაახლოებით 320-350 ათასი კაცი. საქართველოს შინამეურნეობათა 86% ღარიბია, 5% შეძლებულები და მდიდრები. ამავე დროს უმდიდრესი 5%-ის შემოსავლები 63-ჯერ აღემატება უღარიბესი 5%-ის შემოსავლებს. თუ გავითვალისწინებთ, რომ შინამეურნეობების საშუალო შემოსავალი დაახლოებით 400 ლარია, შემოსავლების სიდიდე კი, რომლის მიხედვით შინა მეურნეობა შეიძლება მიეკუთვნოს საშუალო კლასს, მასზე 3-ჯერ მეტია. საყურადღებოა ექსპერტთა შემდეგი მოსაზრება: ქ. თბილისში საშუალო კლასისადმი მისაკუთვნებლად

1 საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პროცესში სოციალისტური პერიოდის საშუალო კლასის შემადგენლობას დაახლოებით 1,5 მლნ კაცი გამოეთიშა, რომელთა 30%-ზე მეტი ქვეყნიდან გავიდა. დარჩენილთაგან კი ძველი სტატუსი (საშუალო კლასის) 10%-მა შეინარჩუნა. გამდიდრდა 5-6 პროცენტამდე. დანარჩენებმა კი ღარიბთა რიგები შეავსეს („საქართველოს ეკონომიკა“, №8, 2007. გვ. 16). ეს თავისებურება დამახასიათებელია თითქმის ყველა პოსტსოციალისტური ქვეყნისათვის.

2 ჟურნალი „საქართველოს ეკონომიკა“, №8, 2007. გვ. 36.

საშუალო (4 სულიან ოჯახს) უნდა გააჩნდეს ბინა (სახლი). დაახლოებით 90-100მ², 4,5-9 ათასი აშშ დოლარის ეკვივალენტი წლიური მიმდინარე შემოსავალი და არანაკლებ 45-50 ათასი აშშ დოლარის დაგროვილი ქონება (ბინის გარდა), საიდანაც სულ ცოტა, 1/5 და 1/4 სავალუტო დანაზოგი, დეპოზიტი ან სხვა მაღალკვალიფიციური ქონებრივი ელემენტია.³

ამ და სხვა მოსაზრებების შეჯერებით ჩანს, რომ ქვეყანაში საშუალო კლასის ფორმირების პროცესი მტკივნეულად მიმდინარეობს. ამიტომ პირველ რიგში საჭიროა გაძლიერდეს ყურადღება მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებისადმი. ეს გამართლებულია იმითაც, რომ საშუალო ფენას შეუძლია განსაკუთრებული ფუნქციის – ქვეყანაში ჩამოყალიბებული, სოციალური დიფერენციაციის პროცესის შერბილება-დაძლევის ფუნქციის შესრულება. ცნობილია, რომ საშუალო ფენა ერთმანეთთან აკავშირებს (დღეს განვითარებულ ქვეყნებში მასზე საშუალოდ მოდის მოსახლეობის 60-65%) მდიდარ და ღარიბ ფენებს და საკუთარი როლით (ფუნქციით) არეგულირებს მათ შორის წარმოქმნილ წინააღმდეგობებს. ამასთან, გარკვეულ ორიენტირსაც წარმოადგენს ორივე ფენისთვის. მხედველობაში უნდა მივიღოთ ღარიბების მოტივაცია – მიაღწიონ საშუალო ფენაში გადასვლას, ხოლო საშუალო ფენის წარმომადგენლები, ბუნებრივია, უნდა ცდილობდნენ გადავიდნენ იერარქიულად მაღალ ფენაში. ეს რეალობა გვიჩვენებს, რომ დაბალი, საშუალო და მაღალი ფენების ინტერესების ერთობლიობა ურთიერთგანპირობებულობის მაღალი ხარისხით გამოირჩევა და ეკონომიკის განვითარების მუდმივად ცვალებად კონიუნქტურულ სიტუაციასთან ადეკვატურობის ხელშემწყობი ფაქტორი ხდება. ამრიგად, საშუალო ფენის ეფექტიანი ფუნქციონირება ქვეყნის პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური სტაბილიზაციის უალტერნატივო ფაქტორია, რაც ლოგიკურად აყენებს სტრატეგიულ ამოცანას: ყოველმხრივ დავაჩქაროთ და მაღალი ტემპებით განვავითაროთ მცირე და საშუალო მენარმეობა.

აქვე შევხებით გარდამავალი პერიოდის ერთ-ერთ კონცეპტუალურ თავისებურებას. თუ კაპიტალიზმიდან სოციალიზმზე გარდამავალ პერიოდში მრავალწესობიანობა განიხილებოდა როგორც გარდამავალი ეკონომიკის თვისება, აუცილებელი წინაპირობა შემდგომში ერთწესობიან (სოციალისტურ) ეკონომიკურ სისტემაზე გადასვლისთვის, სოციალისტური ეკონომიკური სისტემიდან თანამედროვე პერიოდში ფორმირებული მრავალწესობიანობა (მრავალსუბიექტიანობა) უნდა განვიხილოთ, როგორც ახალი საბაზრო ეკონომიკური სისტემის მატერიალური, სამართლებრივი და ორგანიზაციული საფუძველი. მომავალში საკუთრების ერთ რომელიმე ფორმაზე საბაზრო ეკონომიკის ფუნქციონირება საზოგადოებრივ ურთიერთობათა განვითარების ლოგიკით არარეალურია.

3 იქვე.